

44 nexe

*quaderns d'autogestió
i economia cooperativa*

*Publicació semestral
juny de 2019 · 4 €*

PAISATGE, TERRITORI
I ALTERNATIVES
ECONÒMIQUES

TENSIONS
COOPERATIVISTES

BALANÇ I REPTES DE LES
PRIMERES POLÍTQUES
PÚBLIQUES D'ESS

10 MESURES PER
COOPERATIVITZAR
ELS MUNICIPIS

ESPAIS DE COTREBALL I
ECONOMIA SOCIAL: UNA
RELACIÓ PER ENFORTIR EL
DESENVOLUPAMENT LOCAL

ENTREVISTA A ROCÍO
NOGALES

Índex

Presentació 3

Textos

Paisatge, territori i alternatives econòmiques

Jordi Boixader Solé 5

Tensions cooperativistes

L'Apòstrof 14

Balanç i reptes de les primeres polítiques públiques d'ESS

Jordi Garcia Jané 24

10 mesures per cooperativitzar els municipis

FCTC 35

Espais de cotreball i economia social: una relació per enfortir el desenvolupament local

Oriol Estela Barnet 39

Entrevista

Rocío Nogales: "Estem en un moment que la majoria de la ciutadania té a mà exemples rotunds i persones properes implicades en fer altres economies"

L'Apòstrof 47

Cooperatives de Treball
de Catalunya

Nexe, Quaderns d'Autogestió i Economia Cooperativa, és una publicació semestral del cooperativisme català, editada per la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya. Des de 1997, *Nexe* contribueix a la reflexió i el debat sobre el cooperativisme, en especial, i l'economia social i solidària en general. Impressió i distribució cofinançada per l'Ajuntament de Barcelona

Consell editorial: David Pérez, Ester Vidal, Òscar Rebollo, Oriol Estela Barnet, Olga Ruiz i Jordi Garcia. **Coordinació:** L'Apòstrof, SCCL · **Maquetació, redacció, traduccions i revisió lingüística:** L'Apòstrof, SCCL · **Impressió i enquadernació:** Gramagraf, SCCL · **Edita:** Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya · **Redacció, publicitat i subscripcions:** Telèfon: 93 318 81 62 · Carrer Premià, 15, 1a planta, 08014 Barcelona · federacio@cooperativest treball.coop · www.nexe.coop/nexe/

Per contactar amb la redacció de *Nexe* podeu escriure'ns a nexe@nexe.coop. **Foto de portada:** Fdecomite.

D.L. B - 29.642/97

Revista impresa en paper 100% reciclat

Llicència Creative Commons: Reconeixement-
No comercial-Sense obra derivada

Paisatge, territori i alternatives econòmiques

Obrim aquest *nexe* amb un inspirador article de Jordi Boixader, que explora la relació entre paisatge i economia social i solidària (ESS). L'autor repassa els sistemes de gestió del paisatge des de l'ESS: la gestió del patrimoni públic d'àmbit comunitari o ciutadà, el patrimoni cooperatiu, els acords voluntaris entre propietaris de terrenys o edificis privats amb les entitats ciutadanes, i els sistemes econòmics cooperatius amb especialitzacions de sensibilitat paisatgística. Segons Boixader, l'ESS i el desenvolupament local a Catalunya necessiten una altra cultura del territori i un nou govern de l'urbanisme si volen plantejar transformacions significatives de l'economia.

Tensions cooperativistes

Una tarda es van reunir a la Federació la Neus Andreu, la Isabel Casado, l'Alfonso Bolado, l'Ester Vidal i en David Pérez. L'objectiu: enraonar de com les nostres cooperatives poden afrontar les tensions que sorgeixen inevitablement a l'hora d'aplicar els valors i principis cooperatius. Conduïts per en David Pérez, durant dues hores van debatre sobre un conjunt de temes crucials per a la bona marxa de les cooperatives: l'apoderament de les persones, els lideratges, la naturalesa i la gestió dels conflictes, la coherència entre allò que diem i allò que fem... Al final del debat, flotava a l'aire una idea compartida: aplicar a fons els principis i valors cooperatius en el dia a dia no és fàcil; s'han de fer esforços per sortir de les nostres zones de confort.

Balanç i reptes de les primeres polítiques públiques d'ESS

Jordi Garcia ens ofereix un primer balanç de les polítiques d'ESS aplicades per les administracions catalanes en aquests darrers quatre anys, el primer període en què, segons l'autor, s'ha aplicat realment una política pública d'ESS. En l'article, es repassen les principals actuacions dutes a terme per ajuntaments, Generalitat i Diputació de Barcelona, i l'evolució paral·lela que ha experimentat l'ESS, així com es proposen alguns reptes de futur.

10 mesures per cooperativitzar els municipis

Us oferim el document de la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya "10 mesures per cooperativitzar els municipis", adreçat als futurs governs municipals del país. Es tracta de 24 propostes concretes per fer des dels ajuntaments, classificades en deu temes: el cooperati-

visme com a actor socioeconòmic per una economia plural, la promoció econòmica amb accent cooperatiu, els equipaments municipals de gestió cooperativa i comunitària, el desenvolupament local cooperatiu i finances ètiques, la continuïtat empresarial cooperativa i el foment de la intercooperació, la compra pública responsable i la concertació publicosocial, l'accés a l'economia local i suport a la digitalització, el foment del cooperativisme en l'àmbit educatiu, la recerca i desenvolupament cooperatiu, i l'economia feminista i democratització de les cures.

Espais de cotreball i economia social: una relació per enfortir el desenvolupament local

Oriol Estela analitza els espais de *coworking*, un fenomen que s'ha estès de manera fulgurant per tot el món, i ho fa posant sobretot el focus en dos tipus d'espais de cotreball: els impulsats per l'economia social (locals del Grup Cooperatiu Ecos, Uikú, Cal Temerari, Can Fugarolas, Núria Social) i els espais de cotreball amb sentit social (La Colaboradora, A Redeira, Sinèrgics). L'autor conclou remarcant que estem davant d'un fenomen que adquireix cada cop més importància i que convindria vincular de manera més estreta amb els serveis de promoció econòmica i ocupació i orientar-los cap a l'economia social i solidària.

Rocío Nogales: “Estem en un moment que la majoria de la ciutadania té a mà exemples rotunds i persones properes implicades en fer altres economies”

Entrevistem Rocío Nogales Muriel, experta en empresa social i innovació social, i directora de la xarxa internacional de recerca EMES, dedicada a investigar sobre el tercer sector. Aprofitant el seu ampli coneixement sobre l'economia social i l'empresa social arreu d'Europa, li preguntem sobre diversos aspectes que poden ser importants per a la futura redacció de la Llei catalana d'economia social i solidària.

BURAK AYDIN

PAISATGE, TERRITORI I ALTERNATIVES ECONÒMIQUES

Jordi Boixader Solé

Introducció

Un dels grans reptes que ha d'afrontar l'economia social i solidària (ESS) a Catalunya és la seva territorialització. Qualsevol alternativa que es formuli amb visió de futur a casa nostra ha de poder qüestionar el paper del sòl com a recurs econòmic principal de la metròpoli contemporània, que es manifesta en la urbanització de més i més hectàrees, la inversió pública en infraestructures o l'acumulació de riquesa en forma de propietats immobiliàries financeritzades. En un moment que l'ESS elabora plans per al futur i cerca eixamplar les escales, dibuixar una estratègia territorial es converteix en una necessitat.

En relació amb les capacitats de plantejar alternatives, els moviments ecologista, de defensa del territori, veïnal, de construcció de sobirania, de reivindicació de la memòria, etc. mostren

*En un moment
que l'ESS elabora
plans per al
futur i cerca
eixamplar les
escales, dibuixar
una estratègia
territorial es
converteix en una
necessitat.*

una forta vitalitat, i en aliança amb l'economia social i solidària estan en condicions de fer viables projectes estructuradors que tinguin, als territoris concrets, un efecte demostratiu. El desenvolupament cultural local la zona d'Stokes Croft de Bristol, el paisatge patrimonial del Priorat o l'economia cooperativa vinculada a les artesanies i l'alimentació de l'Emília-Romanya són exemples inspiradors.

Aquests casos mostren que la relació entre paisatge i ESS és "comunalitzadora" perquè activa la participació, localitza l'economia i genera un espai compartit que es projecta al conjunt de la societat en la mesura que intenta donar resposta a grans qüestions de futur com la noció d'espai públic, la valorització del patrimoni, el despoblament, la relació entre ciutat i camp, etc. En una idea, les iniciatives d'ESS augmenten la capacitat col·lectiva del paisatge.

Amb aquestes coordenades, sembla que un dels enfocaments més oportuns per plantejar una visió espacial de l'ESS per als propers anys és explorar el potencial del paisatge entès com a bé comú, que deixa de ser transformat com una mercaderia per passar a ser un espai de transformació, anant més enllà dels imaginaris tradicionals, provinents del modernisme i el noucentisme, i de les tendències contemporànies d'urbanització.

L'article explica, en primer lloc, les diverses estratègies a través de les quals el paisatge s'ha anat dotant de contingut econòmic a Catalunya. A partir d'aquí, es presenta la noció de paisatges comuns que, com es veurà, fa referència tant a un caràcter compartit com a unes tipologies de territori vinculades a la vida quotidiana de la gent i els patrimonis ordinaris. Un recull de casos il·lustra les principals formes internacional de gestió col·lectiva del paisatge. Al llarg el text s'exemplifica que una part significativa dels sectors que podem considerar estratègics per a l'ESS tenen també una sensibilitat paisatgística elevada.

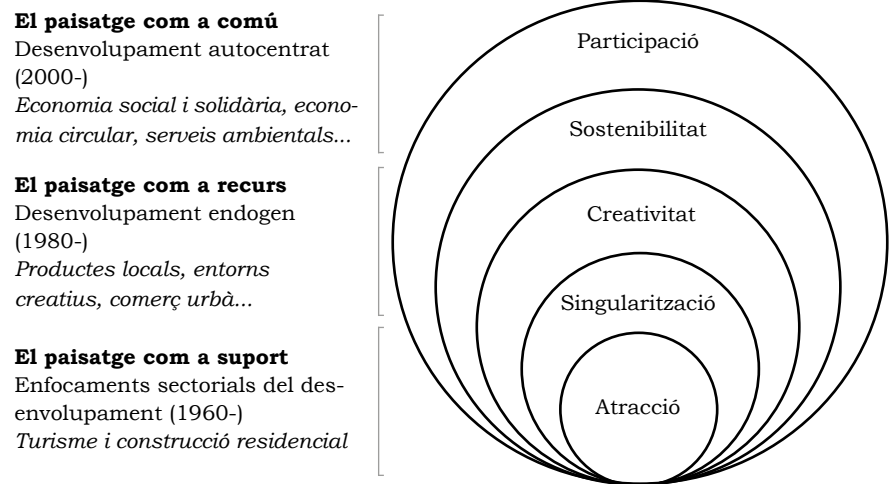
Paisatge i economia del territori a Catalunya

Sovint es diu que el paisatge és el rostre del territori i, a la vegada, la mirada que hi fem. Així, la idea de paisatge va més enllà de l'aspecte material que resulta d'una relació del treball humà amb la natura per apel·lar a la percepció, fins i tot en termes més amplis, a la vivència dels llocs a través dels sentits, les emocions, el pòsit cultural...

En aquest apartat ens interroguem per la relació del paisatge amb les activitats econòmiques. Val a dir que no ens referim a la terra (com a factor de producció) ni al sòl (com a concepte jurídic), sinó que ens centrem en la influència de les impressions, les sensacions i, en definitiva, la part més intangible del territori en les pràctiques econòmiques.

La figura 1 reflecteix l'evolució del paisatge en els models de desenvolupament. Principalment, el paisatge ha estat un element de suport a l'atracció d'activitat. El turisme cerca entorns excepcionals com a lloc de destí mentre que la construcció, seguint el que Mario Gaviria (1971) va anomenar ideologia clorofil·la, explota els imaginaris verds. Aquests sectors que en un primer moment van servir de palanca per respondre als "retards" dels territoris han tendit a fusionar-se entre ells i amb el sector financer, creant un mecanisme per acumular riquesa que transforma, cada dècada, grans quantitats de sòl.

Figura 1. Les estratègies que han dotat de contingut econòmic el paisatge

Font: elaboració pròpia

*Les iniciatives
d'ESS augmenten
la capacitat
col·lectiva del
paisatge.*

A mesura que la globalització comporta una pressió homogeneïtzadora, les singularitats guanyen importància. En aquest context, d'una manera progressiva, els paisatges de referència de caràcter rural (pastures de muntanya, masies, etc.) o urbà (carrers amb concentracions patrimonials, nuclis petits envoltats de mosaics agroforestals...) esdevenen un recurs que afegeix valor als productes i establiments locals, sobretot per a les activitats agroalimentàries, comercials i creatives.

Més recentment, la preocupació per la sostenibilitat i la participació de les comunitats en els processos de desenvolupament enforteixen la visió del paisatge com a bé comú. La força creixent de l'economia social i solidària i la cerca de models circulars de producció i consum generen una narrativa renovada per als espais ordinaris: franges perifèriques reviu com a hortes socials, antigues naus industrials es reconverteixen en espais de fabricació cooperativa, els boscos de zones mineres esdevenen nous paisatges energètics... Així, a l'hora de satisfer neces-

Cal explorar el potencial del paisatge entès com a bé comú, que deixa de ser transformat com una mercaderia per passar a ser un espai de transformació.

sitats, el mateix paisatge és una invitació per hibridar espais, sectors, habilitats i coneixements.

El balanç d'aquestes tendències és contradictori i difícil d'aprehendre per la velocitat a la qual es transforma el territori, però sota el ciment i les platges el paisatge va eixamplant els seus continguts i guanya rellevància com a espai públic col·lectiu. Sennett (2019) sosté que, en processos d'innovació, la forma freqüentment precedeix la funció, de manera que el paisatge podria ser un element per cercar noves relacions de l'economia amb la democràcia i el lloc, un catalitzador d'energies col·lectives.

Paisatges comuns: més enllà de la banalització i la conservació

Però què significa concebre el paisatge com un bé comú? Per explicar-ho combinarem alguns elements d'indole conceptual amb la realitat actual de Catalunya. En primer lloc, el paisatge és un bé compartit que satisfà necessitats col·lectivament. Les mirades que se centren exclusivament en l'individu o que atribueixen de manera errònia un dret edificatori a la propietat obliden, d'una banda, que és un recurs creat per la població al llarg del temps i, de l'altra, que tenim una percepció intersubjectiva del paisatge. Per a Marina Garcés (2015) el paisatge uneix singular i plural de la mateixa manera que Jordi Garcia (2018) diu que el comú és d'una i de totes.

El paisatge és un espai de participació política. La lluita pels imaginaris, els "salvem" i els "som" que es compten per desenes a la nostra geografia, els valors col·lectius dels espais gestionats des de l'economia social i solidària o, ja en termes jurídics, el Conveni Europeu del Paisatge (2000) així ho mostren. El paisatge és, doncs i en segon lloc, un projecte local. És l'objecte que resulta de la interacció d'una comunitat humana en un indret i, a la vegada, el subjecte, un espai de presència, de representacions i de protagonismes en comú.

Polanyi (1957) afirma que organitzar la societat a fi que satisfaci les necessitats del mercat immobiliari és una part vital de la concepció utòpica d'una economia de mercat. I malgrat l'edificació galopant, el sentit del lloc, que l'economista nascut a Viena reconeix en el paisatge i les estacions, persisteix. Això ens condueix al tercer nivell del paisatge com a comú que té a veure amb com es gestiona.

El mercat i les decisions individuals han conduït a una dinàmica de privatització del paisatge, visible en la colonització de planes i valls senceres amb xalets i adossats, infraestructures per al cotxe, ports esportius, camps de golf, cartells publicitaris, hotels que envaeixen les referències

visuals, gratacels que conquereixen els horitzons com a ensenyes empresarials, grans contenidors comercials, etc. En l'altre extrem, la protecció pública s'ha centrat a conservar els espais més emblemàtics, a la manera de maragdes verdes, però no tot pot ser protegit.

La gestió col·lectiva situa l'ús social, amb tota la seva diversitat de funcions, per davant del benefici privat. Les pràctiques d'ESS obren el govern del paisatge, augmenten la seva capacitat pública i ho fan amb una diversitat de normes que reconeixen el valor social de la cooperació, des de les més informals arrelades en el temps a les cada vegades més freqüents cartes, plans, programes, acords, etc., val a dir que àmpliament assajats a molts llocs del món. L'interessant serà veure, durant els propers anys, com a través de diferents processos de "comunalització" es passa d'aquest tractament peça a peça a la xarxa d'espais catalana.

Taula 1. Tipologies de tractament del paisatge a la Catalunya d'avui

	Paisatges d'excepció	Paisatges banals	Paisatges comuns
Gestió	Pública	Privada	Col·lectiva
Orientació	Protecció	Monofuncional	Usabilitat, amb diversitat de funcions
Relacions	Experiència puntual de caràcter extraordinari	Individualització o separació per grups	Cooperatives amb complexitat d'actors
Significats	L'administració subratlla els continguts i estableix jerarquies	Es consumeix el lloc de manera estandarditzada o temàtica	Múltiples i es creen continuament. Potencial transformador
Valor com a patrimoni	Ecosistemes més ben conservats, biodiversitat, testimonis fonamentals	Pèrdua del sentit del lloc, reproducció de la ciutat genèrica	Memòries de la quotidianitat, projecció de la comunitat
Instruments de gestió	Plans de protecció i ordenació	Planejament urbanístic expansiu	Cartes de paisatge local, plans d'ESS
Exemples	Parcs naturals, conjunts catalogats	Urbanitzacions, centres comercials	Barris, pobles, anelles verdes

Font: elaboració pròpia

El paisatge és un espai de participació política, com mostren la lluita pels imaginaris, els "salvem" i els "som", els valors col·lectius dels espais gestionats des de l'economia social i solidària o el Conveni Europeu del Paisatge.

La quarta i última idea del paisatge com a comú és més tipològica. Enllaçant amb el punt anterior, l'acció en el paisatge de l'ESS no es dirigeix als espais que podem anomenar únics (en el sentit d'irrepetibles) o d'excel·lència (pels seus valors excepcionals), sinó que preferentment incideix sobre les condicions tangibles que defineixen l'experiència di-

El paisatge és un comú gairebé podríem dir que evident quan ens hi aturem, encara que esmunyedís per la seva contínua condició dual: és a la vegada natural i cultural; objecte i subjecte; raó i emoció.

ària de bona part de la població. Uns entorns que es transformaran inevitablement, ordinaris però sorprenentment rics com a teixits de vida (experiències, significats, memòries, etc.) i, per tant, amb potencial per refer els imaginaris de la comunitat i crear institucionalitat. Amb aquest enfocament se subratlla que, a diferència del que succeeix amb altres estratègies de procomú, l'exclusió no hi és possible ni desitjable.

En definitiva, malgrat que fins ara ha quedat relegat a un segon pla en el debat sobre els comuns, el paisatge també hauria de formar-ne part perquè és un comú gairebé podríem dir que evident quan ens hi aturem, encara que esmunyedís per la seva contínua condició dual: és a la vegada natural i cultural; objecte i subjecte; raó i emoció.

Sistemes de gestió col·lectiva per a uns paisatges transformadors

Arribats a aquest punt, és el moment d'explorar les característiques dels paisatges gestionats per l'ESS. Per fer-ho, s'exposarà una bateria de casos destacats sota un esquema interpretatiu que integra una capa territorial de caràcter tangible amb diferents sistemes de gestió i els diferents sectors econòmics en la seva relació amb el paisatge, tal com se sintetitza en la figura 2¹.

Figura 2. Sistemes de gestió del paisatge, sectors i exemples destacats

Sectors de sensibilitat paisagística elevada							
Autosuficiència energètica				Producció manual Difusió digital		Regeneració urbana Recooperació d'espais	
Aigua	Agroecologia i alimentació		Cures Serveis ambientals		Botigues		
	Fusta i biomassa		Creació cultural Valorització del patrimoni				
	Recuperació de residus				Turisme responsable		
Subministraments bàsics	Béns comunals	Espais públics col·lectius	Patrimoni públic comunitari	Patrimoni cooperatiu	Acords de gestió	Comuns temporals	Entorns de caràcter cooperatiu
Paisatges hidràulics de Törbel (Valais), Forestal Coop (Berguedà)	Ejidos (Mèxic); Pastures de Xisqueta (Pallars Sobirà)	Les tres illes (Copenhage); Passatge 56 (Paris)	Biblioteca oberta de Magdeburg; Ex asilo Filangeri (Nàpols)	Cellers i molins cooperatius; Fideicomis comunitari de Dudley (Boston)	Xarxa de Custòdia del Territori; Xarxa de cooperatives de conservació del paisatge (EUA)	Hortes socials; Ocupació de la plaça Sindagma (Atenes)	Especialitzacions de l'Emilia-Romanya; Paisatge cultural del Priorat
Sistemes de gestió dels paisatges comuns (exemples)							

Font: elaboració pròpia

L'aigua és un dels elements que, al llarg de la història, més ha contribuït a generar la necessitat humana de cooperació, equitat i acció col·lectiva (Fairclough, 2016). Les comunitats de regants valencianes, els *bisses* (canals) de Törbel a Suïssa o el caràcter comunitari de la protecció dels polders holandesos així ho mostren, i han produït patrimonis d'indubtable caràcter i singularitat.

També en l'àmbit dels subministraments essencials, l'energia ha conduït a grans transformacions en el paisatge i, en vista que les renovables necessiten grans quantitats d'espai (per la seva baixa densitat de potència), caldrà resoldre el seu tractament territorial perquè en darrer terme totes les emissions surten d'un lloc. Així, al Berguedà una cooperativa forestal ha d'esdevenir una peça clau per convertir una antiga zona extractiva en un medi més circular, explotant la biomassa dels boscos d'utilitat pública.

El conjunt d'activitats vinculades a la interpretació del patrimoni, la creació cultural, el turisme responsable, la producció manual, la difusió digital i el comerç són grans protagonistes de la vida i la identitat de ciutats i pobles, i estan en condicions de millorar la intercooperació a partir de l'arrelament als llocs.

Repensar l'espai públic és una pota imprescindible en el procés més ampli de dotar de capacitat col·lectiva el paisatge i el territori (Muñoz, 2017). El codisseny del conjunt gegantí de "Les tres illes" a Copenhaguen o la gestió col·lectiva d'un modest interstici al Passatge 56 de París s'aparten dels cànons habituals per augmentar els llindars d'autogestió i facilitar noves fonts de socialització amb la confluència d'experiències urbanes diverses.

A partir d'aquí es distingeixen tres supòsits: la gestió del patrimoni públic d'àmbit comunitari o ciutadà que exemplifica la biblioteca oberta de Magdeburg a Alemanya, construïda sobre la base d'una maqueta a escala real feta per la ciutadania i autogestionada pels residents. Un altre sistema és el mateix patrimoni cooperatiu (cellers, molins, etc.), sobretot en la seva relació amb el cooperativisme obert (Miró, 2018) i per tant combinant l'ús per al qual van ser concebuts amb una major irradiació al territori. Els fideïcomisos comunitaris dels EUA mostren fins a quin punt la implicació social forja paisatge. I encara hi ha una altra categoria molt rellevant en termes quantitius: els acords voluntaris entre propietaris de terrenys o edificis privats amb les entitats ciutadanes. Trobem aquí la Xarxa de Custòdia del Territori a Catalunya, les cooperatives de conservació dels paisatges americans, les cessions per a espais-test i un llarg etcètera.

La darrera agrupació ve constituïda per sistemes econòmics cooperatius amb especialitzacions de sensibilitat paisatgística. A l'Emília-Romanya es produeix un reforçament mutu entre les dinàmiques de concentració en l'espai de sectors forts del cooperativisme com les artesanies i l'agroindústria (Alberani, 2019) amb els atributs històrics, estètics, etc. del territori. A Berlín les *instandbesetzen* (renovacions i ocupacions) van tenir un paper estructurador de les cultures alternatives i se situen

a la base de la formació de barris creatius que arriben fins als nostres dies com a paisatges urbans d'indubtable valor productiu. En aquest punt es constata que el conjunt d'activitats vinculades a la interpretació del patrimoni, la creació cultural, el turisme responsable, la producció manual, la difusió digital i el comerç (des de les agrobotigues fins a les cooperatives de consum) són grans protagonistes de la vida i la identitat de ciutats i pobles, i estan en condicions de millorar la intercooperació a partir de l'arrelament als llocs.

Conclusions: refer els imaginaris

El paisatge com a bé comú es pot considerar no un actiu particular sinó una relació social inestable i mal·leable entre un grup social autodefinit i els aspectes de l'entorn social i físic considerats substancials per a la seva vida i pervivència (Harvey, 2012). L'ESS, en la seva pretensió d'esdevenir cada cop més completa, genera comunitats de pràctica que s'expressen en l'espai i conflueix amb altres fonts de creativitat per donar-li caràcter. Són iniciatives d'abast local, però que tenen un interès general un cop compreses les condicions de transferibilitat.

L'ESS i el desenvolupament local a Catalunya necessiten una altra cultura del territori i un nou govern de l'urbanisme si volen plantejar transformacions significatives de l'economia.

Si el paisatge cultural mostra la petjada del treball humà sobre el territori, el paisatge cooperatiu podria definir-se com aquell en què l'acció col·lectiva que hi ha donat forma, funció i significat és estructurada per l'ESS. Actualment a Catalunya és un patrimoni encara latent. Ara bé, la recuperació de la Unió de Cooperadors de Gavà simbolitza les possibilitats d'explorar de nou els imaginaris populars i socials que assajaren J. Torres Clavé i el GATPAC durant la Segona República, intentant anar més enllà de la muntanya del modernisme i la mediterraneïtat noucentista.

L'ESS i el desenvolupament local a Catalunya necessiten una altra cultura del territori i un nou govern de l'urbanisme si volen plantejar transformacions significatives de l'economia. La via del paisatge suma tres elements clau: primerament, l'energia ascendent i possibilitats d'aliances. En segon lloc, un necessari canvi d'escala, per saltar de l'espai cooperatiu o públic concebut aïlladament al nivell en què, com a societat, percebem els valors (ambientals, productius, socials, històrics...) del territori (Nogué, 2010). I, per últim, les possibilitats d'innovar en els instruments de gestió perquè afavoreixin els processos de comunalització: cartes del paisatge, sòls de protecció, objectius de qualitat paisatgística de les normes urbanístiques, criteris per generar espai públic, etc.

1: Al text, per motius d'extensió, es repassen només els supòsits més rellevants.

Bibliografia

- Alberani, A.; et al. (2019). *Rapporto sulla Cooperazione. Edizione 2018-2019*. Legacoop Emilia Romagna.
- Centro Studi, C. G. M. (1997). Imprenditori sociali. Secondo rapporto sulla cooperazione sociale in Italia. *Turin, Edizioni Fondazione Giovanni Agnelli. The voluntary sector, job creation and social policy*, 359.
- Fairclough, G. (2016). Al lloc adequat, en el moment adequat: l'aigua en els paisatges humans. A Nogué, J.; Puigbert, L; Bretcha, G. (eds). *Paisatge, patrimoni i aigua. La memòria del territori*. Olot: Observatori del Paisatge de Catalunya i ATLL, Concessionària de la Generalitat, SA.
- Garcés, M. (2016). El paisatge com a bé comú. *Ara*, 14 de març de 2015.
- Garcia, J. (2018). *L'economia social i solidària en 100 paraules*. Barcelona: Icaria.
- Gaviria, M. (1971). *Campo, urbe y espacio del ocio*. Madrid: Siglo XXI.
- Harvey, D. (2012). *Rebel cities: From the right to the city to the urban revolution*. New York: Verso books.
- Miró, I. (2018). *Ciutats cooperatives. Esbossos d'una altra economia urbana*. Barcelona: Icaria.
- Muñoz, F., 2017. De l'oportunitat dels espais públics al repte de l'espai col·lectiu. A Buhigas, M. (rel). *BCN'42*. Barcelona: Fundació Catalunya Europa, Ajuntament de Barcelona i Cellnex.
- Nogué, J. (2010). *Paisatge, territori i societat civil*. València: Edicions 3 i 4.
- Polanyi, K. (2003). *La gran transformación: los orígenes políticos y económicos de nuestro tiempo*. México: FCE, 1957.
- Sennett, R. (2019). *Construir i habitar*. Barcelona: Arcàdia.

BERNARD SPRAGG

TENSIONS COOPERATIVISTES

L'Apòstrof, SCCL

Ens trobem una tarda d'abril a la Federació per enraonar de com poden afrontar les nostres cooperatives les tensions que sorgeixen inevitablement a l'hora d'aplicar els valors i principis cooperatius. En el debat hi participen la Neus Andreu, sòcia de Fil a l'Agulla; la Isabel Casado, sòcia de Suara; l'Alfonso Bolado, soci d'ARÇ; l'Ester Vidal, exsòcia d'Hostest, membre del consell editorial de Nexe i en aquests moments directora de serveis d'Economia Cooperativa, Social i Solidària de l'Ajuntament de Barcelona, i en David Pérez, exdirector de la Federació, membre també del consell editorial de la revista, i la persona que portarà el debat.

Aquest és el resultat de dues hores intenses d'enraonar, pensar i escoltar sobre un conjunt de temes crucials per a la bona marxa de les cooperatives... i per a la felicitat, si més no laboral, de les persones que en formen part.

*David Pérez:
“La interpretació
que cada
cooperativa (i cada
cooperativista)
fa de cada valor
o principi pot ser
força diferent.”*

*“Avançar cap a
fites llunyanes
implica sovint fer
esforços per sortir
de les zones de
confort en què ens
sentim còmodes”.*

David: Les cooperatives emmarquen la seva activitat en set principis per tots coneguts, que al seu torn es basen en valors com la democràcia, l'equitat, la solidaritat, la responsabilitat, l'honestedat, la transparència o el compromís social i ambiental. La visió de tota cooperativa, la manera com s'imagina què vol ser en el futur, i com planifica i concreta els passos a emprendre, tot això s'ha d'alinear lògicament amb aquest conjunt de valors i principis.

Val a dir que la interpretació que cada cooperativa (i cada cooperativista) fa de cada valor o principi pot ser força diferent. No tothom entén d'igual manera l'equitat, la democràcia o la solidaritat, i per tant la manera com s'imaginen els estadis ideals als quals voldrien arribar també divergeixen. Ara bé, independentment que els punts d'arribada imaginats siguin diversos, quines són les dificultats per gestionar els processos de canvi que ens haurien d'acostar, cada cooperativa, a la pròpia materialització dels principis cooperatius?

Avançar cap a fites llunyanes implica sovint fer esforços per sortir de les zones de confort en què ens sentim còmodes. Unes zones de confort que, malgrat que poden suposar dosis de contradicció amb les nostres conviccions, ens resistim a abandonar. Sortir-ne pot implicar tensions, tant internes, personals, com entre nosaltres, col·lectives. Us proposem començar per parlar de les primeres. Qui s'anima a compartir alguna situació que li hagi suposat un esforç personal dins la cooperativa per trencar alguna dinàmica inadequada individual en relació amb algun dels principis cooperatius?

Neus: Jo mateixa. Si voleu, us explico el meu procés per arribar a entendre què vol dir democràcia en el dia a dia d'una cooperativa. Jo tendeixo a exercir bastant el rol de lideratge i, és clar, quan decideixes ser cooperativista, has d'estar disposada a posar en remull les pròpies conviccions i admetre que les coses aniran sovint de manera diferent de com te les havies imaginat. Quan vaig començar a la cooperativa, no era conscient que em costaria tant deixar anar les meves idees. Fer-ho ha estat un aprenentatge molt alliberador; he après a obrir-me a la possibilitat que les meves idees no siguin les millors... En realitat, la democràcia vol dir això: estar disposada a deixar anar idees que tu veies molt clares. No vull dir que hi hagi renunciat; però ara em sembla que hi estic menys enganxada, perquè he constatat que el resultat del *pou-purri* final amb les idees dels altres és millor que la idea que jo pensava. Arribar fins aquí ha tingut un punt dolorós i difícil, perquè he hagut de redefinir la manera d'estar al món. Però no ha sigut pas cap penitència, sinó un regal, encara que hi ha hagut moments durs.

Això m'ha portat a pensar que hi ha gent que no pot ser cooperativista perquè només admet fer allò que vol. De vegades les persones no volem

democràcia, sinó fer el que ens rota, i no passa res, hi tenim dret; ara, llavors no podrem estar en una cooperativa.

Isabel: Mentre et sentia, em venia al cap la necessitat de coherència amb el model. Al llarg de la meua vida cooperativa, m'he trobat en situacions on he entrat en una lluita interna per defensar els ideals, en contrast amb altres persones i idees. Per mi, és important que les idees es baixin a la realitat, ser coherents entre allò que diem i allò que fem. A l'any 2008, em vaig començar a dedicar al procés d'incorporació de socis. Les persones s'incorporaven a Suara per moltes raons, sovint per pura necessitat, però a mesura que hem anat transmetent la nostra política de compartir i repartir el poder, la gent ho ha anat entenent, i avui qui vol entrar a Suara ho fa també perquè valora treballar-hi. Ara, per arribar a aquest punt, hem passat moments crítics, perquè totes necessitàvem aprendre i créixer com a cooperativistes, tant les noves persones sòcies com les persones encarregades de decidir qui s'incorpora i qui no a Suara. Avui, de 4.500 persones treballant a Suara, 1.200 ja som sòcies; quan ens vam constituir ara fa deu anys, fruit d'una fusió de tres cooperatives anteriors, érem 243 sòcies.

David: I què creus que els costa més, en el terreny personal, als nous socis que s'hi incorporen?

Isabel: Entendre el model, passar de tenir algú que et mana a ser copropietari i decidir. Però quan la gent participa, amb formació i informació, al final s'apodera i creix com a persona, i això dona una força que mou el que vulguis. Quan miro indicadors de participació i veig que són 600 o 700 persones diferents les que han participat en les diverses activitats de la cooperativa en un any em quedo admirada. Els pregunto per què participen —tinguem en compte que és fora de la jornada laboral— i em diuen que ho fan per conèixer millor la cooperativa.

*Isabel Casado:
“És important que
les idees es baixin
a la realitat, ser
coherents entre
allò que diem i allò
que fem.”*

Alfonso: Penso que inevitablement sempre hi haurà una asimetria en la participació. Encara que de vegades ens entestem que tothom tingui les mateixes actituds i aptituds, hi haurà qui participarà més i qui participarà menys. Les dificultats que hem tingut a ARÇ, vinculades a actituds personals, tenen a veure amb la manera com es gestiona aquesta asimetria. Nosaltres hem detectat dos tipus de tensions. La primera opera entre allò propi, local, de cada cooperativista, i la visió global de la cooperativa. “Un altre cop assemblea, amb tota la feina que tinc!”, exclama algú de vegades. Això ens ha provocat moltes discussions. La segona tensió és que definim un marc teòric molt regulador, que provoca una tensió entre el fons i la forma, entre les propostes que surten de la creació col·lectiva i la gent que té aversió al risc, que no vol sortir de l'espai estatutari. De vegades ens emparem en el marc normatiu per evitar espais desconeguts que ens confrontin. D'altra banda, segura-

*Neus Andreu:
"Necessitem
generar patrons
de comportament
democràtics,
uns patrons que
no s'aprenen
espontàniament."*

ment no tenim prou definit quin és l'itinerari de la persona que entra a la cooperativa, com aconseguim que incorpori els elements culturals de la cooperativa, i naturalment a partir d'aquí se senti legitimada per modificar-los.

David: Per què creieu que a la gent li costa tant?

Alfonso: Parlem de creences, emocions i pràctiques. Si aconseguim situar-les en una mena de cercle virtuós, podrem conformar una identitat; ens apoderarem del projecte en tant que el sentim nostre.

Neus: Això té un component de conducta. De vegades la gent no tenim patrons i/o no sabem què vol dir una cosa o què hem de fer, ens falten exemples... Per tant, necessitem generar patrons de comportament democràtics, per exemple, uns patrons que no s'aprenen espontàniament. Pel fet que portis vint-i-cinc anys en una cooperativa no vol dir que sàpigues comportar-te democràticament. I no hi ha prou consciència que, per crear aquests patrons, les organitzacions han d'esmerçar molt esforç.

Hem de tenir en compte, també, que cadascú ve amb la seva motxilla d'experiències viscudes, els seus traumes, i tot això influeix. Quin paper té la cooperativa en això? Perquè, encara que semblin qüestions "privades", afecten profundament la relació amb els altres i amb la cooperativa. Segons la visió que tinguis de cooperativa, concediràs més o menys importància a aquestes qüestions.

Ester: Ara em venien al cap algunes dificultats relacionades amb la gestió democràtica que m'he trobat personalment o que he vist. Una cosa que he experimentat és que convé explicitar molt més del que acostumem a fer què entenem per cada valor o principi, com ens l'imaginem dintre la cooperativa. De vegades donem massa per descomptat que tots sabem de què parlem quan ens referim als principis cooperatius, i no és així.

També he vist que, en la gestió col·lectiva, entra molt en joc la confiança que tens amb cadascú, en les seves capacitats, el *feeling*, i aquest no es dona el mateix amb tothom. Treballant amb d'altres m'he trobat persones amb qui coincidí i avançava més, i d'altres persones amb qui no. I en un col·lectiu hi ha de tot, i harmonitzar-ho constitueix un altre repte de la gestió col·lectiva. Ajuda a encarar-lo dedicar recursos i espais concrets, més enllà de confiar que les persones ja ho faran espontàniament. És a dir, per mi l'organització ha d'explicitar una versió compartida dels principis i preveure recursos de formació, informació i debat per aconseguir-ho.

David: De vegades es planteja que les resistències al canvi tenen tres dimensions: una és el “no conec”, una altra és el “no puc/no podem” i la tercera és el “no vull”, sigui conscientment o inconscientment. El que plantejes, Ester, pot donar resposta al no puc i al no conec, però i el no vull? Com vencem la resistència més personal, el fet de no voler?

Neus: Quan tots coincidim a no voler, no passa res; el problema és quan algú ens diu als altres que no vol; llavors tenim un conflicte i, si no sabem gestionar aquesta diferència, guanyarà qui tindrà més força.

Alfonso: Però on posem les línies vermelles? Acceptem un cert grau de diversitat, de pluralitat, naturalment, però fins quant?, quan és que salta la banca? Anem treballant la diferència, assumim que, si som una organització madura, hem de ser capaces de gestionar el conflicte, però i si arribem a un bloqueig? I si posa en qüestió la viabilitat socioempresarial del projecte? Jo sempre tinc el dubte: fins on ens hem d'acceptar el dissens quan el conflicte esteve bloqueig i el projecte col·lectiu no avança?

Ester: De vegades val la pena reflexionar què necessita el projecte. En canvi, posar-se a gestionar col·lectivament la necessitat de cadascú sense tenir clar què és el que ens uneix resulta impossible.

*Alfonso Bolado:
“Acceptem un cert
grau de diversitat,
de pluralitat,
naturalment; però
fins quant?”*

Isabel: El conflicte existeix, no el podem evitar. Per això l'hem d'incorporar a la nostra dinàmica de gestió. Cada dia ens trobem amb problemes quotidians que, si no s'aborden, es fan grossos. M'encanta que el conflicte es posi sobre la taula, el que em fa por és que no surti. No s'hi ha de tenir por, perquè la por paralitza. Sempre visualitzo una assemblea nostra amb dos-cents socis emprenyats. Què fariem? Jo crec que, quan a la gent li poses per davant la informació, parles, li preguntes..., aleshores les actituds de molta gent cap a l'organització canvien. Ens passa, però, que de vegades volem que aquests canvis siguin ràpids, quan són processos lents perquè demanen un aprenentatge.

Neus: A Fill a l'Agulla hem generat un document de línies vermelles que passem a cada persona que es vol fer sòcia: si hi ha alguna cosa d'aquest document que no t'agrada de la cooperativa, no hi entris; perquè, sobre això no discutirem, ja que estariem discutint els principis fonamentals del projecte i no volem. Quan els conflictes són de visió, amenacen l'existència del col·lectiu; per tant, s'han de filtrar ja en el procés d'entrada. Altra cosa són els conflictes quotidians. Un cop tens la gent dins, la seva visió també canvia i, per tant, tampoc t'estalvies tots els problemes. És important mantenir una conversa honesta sobre qui ets tu i què és la cooperativa, i visitar la relació, tal com ho pot fer una parella. Si no incorporem aquesta possibilitat, malament, perquè els conflictes es perpetuen i desgasten. Hi ha conflictes que ens fan

créixer i d'altres que no tenim per què resoldre, conflictes on no seria sa que ens volguéssim posar d'acord, perquè entrariem en una dinàmica de poder, de força. Aleshores, la clau és construir separacions felices.

Ester Vidal: "Si tenim molts espais de participació general, però en canvi, en allò que ens afecta més en el dia a dia, no tenim capacitat d'incidir, aleshores es produeix una falta de coherència."

David: Passa que el sentit de propietat del projecte també existeix i resulta perillós. Costa molt arribar a la conclusió que tu ja no formes part del projecte perquè tu, el projecte o tots dos alhora heu caminat en sentits diferents, ja que la feina, sobretot si estàs en una cooperativa, constitueix una part molt important de la vida.

I tot plegat encara es fa més difícil de gestionar en un entorn que és cada vegada més canviant i incert. Com ens afecta, aquest context?

Neus: Adaptar-nos als canvis és dur; les persones no som màquines. De vegades les cooperatives hem d'adquirir noves capacitats i no ens queda més remei que mantenir converses amb persones que no les tenen, i són converses molt dures perquè toquen l'autoestima. En aquests casos, si no dius res, malament; si ho dius també.

Ester: I són situacions que poden arribar a posar en perill la viabilitat de la cooperativa...

Alfonso: A mi m'interessa l'experiència de Suara, perquè per la seva dimensió tot deu resultar més complicat. Quan la cooperativa es fa gran, mantenir la motivació, la cohesió i la participació costa més. Potser al nostre projecte ja li comença a passar una mica això...

Isabel: Recordo que Antonio Cancelo ens deia: o creixes o mors. I el motor de créixer, a Suara, va ser la necessitat. En aquests deu anys hem topat amb moltíssimes dificultats, però hem disposat d'un important agent motivador: tenir visió global i estratègica, és a dir, saber avançar-nos a les necessitats, però sense perdre de vista les persones que acompanyen el projecte. Això és importantíssim: equilibrar els aspectes econòmics i operatius amb les necessitats de les persones. El desequilibri passa factura.

Tal com tu dius, Alfonso, en una cooperativa tan gran com Suara, amb 1.200 sòcies, no és fàcil aconseguir que siguin aquestes les que acabin decidint com volen que sigui Suara. Nosaltres ho fem a base d'informació i formació, de crear marcs de debat... D'altra banda, les necessitats de la societat canvien i les cooperatives s'hi han d'adaptar. El 60% de la nostra facturació prové de concursos públics; això significa que, per sobreviure, hem d'innovar i els nostres professionals s'han d'adaptar. La inèrcia de la gestió, del concurs, no pot fer perdre la mirada de com acompanyem les persones que, al final, seran les que decidiran en l'assemblea. Per això demanem a les persones sòcies que tinguin

visió global. Perquè quan anem a l'assemblea, tots hem de ser capaços de sortir de la nostra parcel·la del dia a dia i obrir-nos a la mirada de copropietàries.

Ester Vidal: “Una cosa és que anem construint i una altra de ben diferent, que ens puguem estalviar de construir sempre partint de zero”.

Ester: Tenir capacitat de visió global és més complicat a Suara que en una cooperativa de deu.

David: Només per volum d'informació, ja és més difícil.

Alfonso: A més, la capacitat de decisió d'un soci individual varia molt segons la dimensió de la cooperativa; en una cooperativa gran, el poder de decisió d'una persona és molt menor. Per tant, els elements d'identitat compartida també han de ser uns altres.

Ester: A compartir identitat ajuda molt que trobem sentit en el que fem i que tinguem la visió, si no pot ser de tot, almenys de la part en què estiguem implicats, combinat també amb tanta visió estratègica global com puguem.

També, en alguns moments, és important vincular més la gestió democràtica a la capacitat d'incidir que no pas a la de decidir. Les decisions es prenen en cada moment; hi ha moments petits on realment estàs aportant, t'estàs apropiant. Perquè, al final, l'assemblea no deixa de ser un pur tràmit; al final, la gestió democràtica té molt més a veure amb la capacitat que tothom ha tingut d'incidir en el projecte i arribar a l'assemblea amb una certa maduresa. Ara bé, quan l'organització es fa gran, hem de saber redissenyar-la a base d'espais més petits que tinguin escala humana.

Isabel: I crear molts espais de participació. Nosaltres en diem participació integral perquè integra tots els àmbits de la cooperativa.

Ester: Per mi, les reunions d'equip constitueixen un espai fonamental. Si tenim molts espais de participació general, però en canvi, en allò que ens afecta més en el dia a dia, no tenim capacitat d'incidir, aleshores es produeix una falta de coherència, i això ho vivim molt malament a les cooperatives.

Neus: També considero que l'estil de lideratge que tingui l'organització és clau perquè crea cultura. Hi ha una part de la cultura que és explícita i una altra, implícita. Tu arribes a una organització i veus que a les reunions sempre hi ha una gerra d'aigua, o t'adones que només parlen tres...; això t'ho vas empassant fins que et condicionarà com et comportaràs tu inconscientment en aquesta organització. Doncs bé, els líders marquen estil; les persones referents són les que tenen més poder d'impregnar una cultura o una altra. Per desgràcia, en certs àm-

bits cooperatius el lideratge es concep com acumulació de poder, quan és mentida. Estic cansada de discutir si el lideratge existeix o no; la qüestió és com fer-lo bo. Vulguis o no, el poder sempre existeix.

Alfonso: Quan esdevenim cooperativistes? D'alguna manera m'adono que ets cooperativista quan afrontes la qüestió del poder no des de la jerarquia sinó des de la participació. El problema del poder és com el distribuïm i l'utilitzem. El lideratge no rau tant en la direcció o en la descripció dels criteris, com en la capacitat de crear espais de convivència i d'intercanvi. Fins que no aconseguim interioritzar el poder com un actiu col·lectiu, estem condemnades a enfrontar-nos-hi.

David: Ara poso damunt la taula un altre element: la necessitat de tenir molt integrat dins de l'organització l'aprenentatge, la cultura col·lectiva d'experimentar, de provar i d'equivocar-se, perquè t'obre la ment. Si no, passa el que has dit abans, Neus: com que sempre s'ha posat la gerra a les reunions, la seguim posant sense saber si realment cal. Doncs no, qüestionem-nos si hem de posar la gerra! És com una gimnàstica; si no t'acostumes a repensar les coses, quan hakis de canviar, no en sabràs.

Neus: En línia amb el que esteu dient, em sembla crucial generar un lideratge que sigui capaç d'establir una cultura per al canvi, un lideratge que sàpiga que no sap i ho admeti. Si veus un líder demanant disculpes, qüestionant-se..., tu acabes obrint-te i qüestionant-te també.

*Alfonso Bolado:
“Ets cooperativista
quan afrontes la
qüestió del poder
no des de la
jerarquia sinó des
de la participació.”*

Penso que ens pesa massa la ideologia culpabilitzadora de l'error, ens pressionem massa per no equivocar-nos. Més encara si estàs en posició de poder; aleshores sembla que et puguis equivocar menys, i per tant acabes per no reconèixer res, per generar dany i abusar del teu poder. Necessitem desculpabilitzar-nos d'errar i apreciar-nos més les unes a les altres. Només fiquem el dit en la llarga; en canvi, reconeixem poc els encerts.

Ester: Hi ha una altra tensió també: generar una cultura de canvi, creativa, molt participativa, és molt potent; però també resulta esgotador; demana un nivell d'implicació, de responsabilitat, de neguit, molt grans.

David: Suposo que la clau és trobar l'equilibri.

Ester: Mantenir aquesta tensió en positiu és un repte i els lideratges tenen un paper molt important en aconseguir-ho. Costa deixar anar el poder, però també costa agafar-lo. I això ens vincula a disposar d'espais de cura, perquè tenir una organització potent i viva genera tensions.

David: Cada persona és singular. Si es pogués categoritzar, trobaríem gent més orientada als resultats, d'altra més orientada a la cura, d'altres més analítics, d'altres més visionaris... Em sembla molt important conèixer-nos per saber com gestionem l'equilibri dels diferents components del col·lectiu i així desplegar aquesta cultura del canvi i aquests lideratges.

Neus: Quan treballes en un lloc en què t'impliques societàriament, tècnicament, afectivament, és tan intens que cal un nivell de cures. Necessitem promoure moments de canvi però també espais on l'agenda no sigui parlar de feina i més feina, sinó de com ens sentim, com ens relacionem... Aquí m'agradaria introduir un altre tema que em sembla també rellevant: on poses la ratlla a l'hora d'abordar qüestions personals. Ningú té l'obligació d'explicar els seus problemes personals, d'acord; però també tothom té dret a explicar-los. En canvi, la cultura empresarial dominant ens inhibeix a explicar com ens sentim, perquè ho interpreta com una manca de professionalitat.

*Neus Andreu:
“Hi ha conflictes
que ens fan
créixer i d'altres
que no tenim per
què resoldre,
conflictes on no
seria sa que ens
volguéssim posar
d'acord, perquè
entràriem en una
dinàmica de força.
Aleshores, la
clau és construir
separacions
feliçes.”*

Isabel: S'ha d'humanitzar la feina. De vegades parem poca atenció a com acompanyem i com iniciem processos de suport a persones que passen per moments delicats. En aquest àmbit, a Suara tenim clar que l'essència de la cooperativa som les persones que la conformem. Per exemple, acabem de posar en marxa un projecte per acompanyar les persones amb càncer o un programa per a sòcies tutores.

Alfonso: Les cooperatives ens movem entre ser comunitats i ser empreses, però encara estem massa imbuïdes de la cultura empresarial hegemònica. No ens hauríem de preguntar només quins costos objectivables té cuidar-nos, sinó també quins costos té no fer-ho.

Neus: Exacte. Fins a quin punt les cures van en contra de la productivitat? Perquè l'absència de cures provoca tensions, baixes per depressió, insomni...

Ester: Més encara: fins a quin punt cuidar-nos o no fer-ho és una opció si hem optat per la gestió col·lectiva!

Neus: Tinc la impressió que, en els darrers anys, aquesta consciència ha crescut en el món cooperatiu. Quan Fil a l'Agulla vam començar ara fa deu anys —ja sabeu que nosaltres ens dediquem precisament a acompanyar en aquests temes—, pensàvem que els principals clients serien cooperatives, però no ha sigut així fins fa dos anys. Avui ja hi ha moltes més cooperatives que tenen clar que cal invertir temps en les cures. I la meva experiència és que, quan ho fas, arregles moltes coses.

*Isabel Casado:
“M’encanta que el
conflicte es posi
sobre la taula, el
que em fa por és
que no surti. No
s’hi ha de tenir
por, perquè la por
paralitza.”*

Alfonso: Estem parlant de pràctiques que es transmeten de manera quasi oral. Hauriem de poder recollir totes aquestes experiències; tenim a escriure poc. Com transmetem aquests elements culturals? A ARÇ, el reglament de règim intern que hem elaborat ens ha servit per això. Al final és un recull de pràctiques; per exemple: el dia de Sant Jordi a la tarda no es treballa. Si es recull, aleshores ja es transmet d’una manera natural. A nosaltres el reglament ens serveix com un sistema d’organització de l’experiència, com un codi facilitador de la convivència i com un marc que facilita l’evolució i el canvi. En aquest sentit, hem fet un reglament de regim intern molt poc reglamentari i sancionador. Constitueix una referència que ajuda a qui s’incorpora a la cooperativa; i a partir d’aquí ja l’anirem modificant conjuntament.

Ester: I tant, perquè una cosa és que anem construint i una altra de ben diferent, que ens puguem estalviar construir sempre partint de zero.

David: Com més documents millor, però aquesta mena de documents també s’han de considerar en la seva justa mesura, perquè el marc cultural és la vivència i, a més, tot no es formalitzable.

Ester: Abans d’acabar, m’agradaria deixar apuntades algunes altres palanques per al canvi, a part dels marcs i de la reflexió explícita que hem estat parlant. Hi afegiria l’acompanyament tant personal com d’equips, l’intercanvi d’experiències entre organitzacions, el fet de buscar companys de viatge que estiguin en processos similars al nostre, tenir clar que dins de l’organització hi ha algunes persones que operen com a motors de canvi, pensar també com ho fem per evidenciar els resultats de les nostres entitats, no sols dels econòmics, de la mateixa manera com cal també fer evidents els desajustos i conflictes que ens ajuden a avançar.

Isabel: I millora contínua, responsabilitat social, i intercooperació, entesa aquesta com un espai de coconstrucció d’altres realitats. De fet, qui millor ens defineix sempre és la mirada dels altres!

BALANÇ I REPTES DE LES PRIMERES POLÍTIQUES PÚBLIQUES D'ESS

Jordi Garcia Jané

Si el 2012 es pot considerar l'any en què l'economia social i solidària (ESS) va fer un salt qualitatiu gràcies a l'èxit de la Fira d'Economia Solidària de Catalunya (FESC), probablement el 2016 quedarà com l'any en què, per primer cop, les administracions catalanes, la Generalitat d'una banda i molts ajuntaments de l'altra, van començar a fer política pública d'ESS.

Per un cantó, el 2016 el Departament de Treball, Afers Socials i Famílies de la Generalitat va iniciar la creació d'una quinzena d'ateneus cooperatius concebuts com a serveis públics dedicats al foment de l'ocupació mitjançant l'economia social i a la intercooperació entre les entitats d'aquesta.

Per l'altre, aquell any també, l'Ajuntament de Barcelona va aprovar el primer pla estratègic d'ESS, l'anomenat Pla d'Impuls de l'Economia Social i Solidària 2016-2019, amb 124 accions previstes d'executar en quatre anys i un pressupost superior als 24 milions d'euros. A més, una trentena d'ajuntaments van encetar un procés per constituir la Xarxa de Municipis per l'Economia Social i Solidària (XMESS) per tal que els ajuntaments associats cooperessin per desenvolupar polítiques d'ESS als seus municipis respectius. Podem datar el moment d'arrencada d'aquest procés el 23 d'octubre del 2015, a la I Trobada Internacional de Municipalisme i Eco-

Als darrers anys, l'ESS, i en el seu cor el cooperativisme, ha adquirit una notorietat i un prestigi que abans no tenia; ara se la valora com una forma alternativa de fer empresa i economia, més ètica però també més eficaç que l'empresa i l'economia capitalistes.

nomia Solidària, organitzada pel Comissionat d'Economia Cooperativa, Social i Solidària de l'Ajuntament de Barcelona, quan els ajuntaments de Barcelona, Badalona, Sabadell i Santa Coloma de Gramenet van presentar el manifest "Cap a una Xarxa de Municipis per l'Economia Social i Solidària", i datar el seu moment de conclusió el 17 de maig del 2017, quan 32 ajuntaments de quasi tots els colors polítics (del PDeCAT a les CUP) constituïren formalment la Xarxa de Municipis per l'Economia Social i Solidària (XMESS), encara que, en realitat, ja feia més d'un any que els ajuntaments que s'hi adherien treballaven plegats.

Antecedents

És important tenir present que si tot això va ser possible fou perquè les eleccions municipals de 2015 havien modificat la correlació de forces en favor dels partits més proclius a l'ESS. En efecte, molts ajuntaments els havien començat a governar forces polítiques que portaven en els programes una bateria d'actuacions per fomentar l'ESS.¹ Em refereixo als comuns, les CUP i altres candidatures de l'esquerra rupturista municipalista, a ERC, i també, en alguns municipis, al PSC. A la Generalitat, el repartiment entre Junts pel Sí i ERC de les conselleries del nou govern sorgit de les eleccions catalanes del 27 de setembre de 2015, va donar a Esquerra la Conselleria de Treball, fins aleshores dirigida per Felip Puig, de CiU. De seguida la nova consellera, Dolors Bassa, avui presa política de l'Estat espanyol, va intensificar les accions de promoció de cooperatives i societats laborals, de manera que el programa Aracoop, que es convocava anualment des del 2013, va multiplicar la dotació econòmica i va posar en marxa la xarxa d'ateneus cooperatius arreu del país, una de les iniciatives més útils per al cooperativisme i l'ESS que ha impulsat la Generalitat des de la segona República espanyola.

És clar que aquesta bona disposició política general envers l'ESS no apareixia del no-res. Als darrers anys, l'ESS, i en el seu cor el cooperativisme, havia adquirit una notorietat i un prestigi que abans no tenia; ara se la valorava com una forma alternativa de fer empresa i economia, més ètica però també més eficaç que l'empresa i l'economia capitalistes.² A més, les entitats representatives del cooperativisme, el tercer sector i la Xarxa d'Economia Solidària intensificaven i afinaven les seves demandes de suport als poders públics, en un moment en què les polítiques tradicionals de promoció econòmica i foment de l'ocupació, que era tot el que s'entenia per desenvolupament local, feien aigües. La FCTC promovia d'ençà del 2013 el programa Municipis Cooperatius per difondre el cooperativisme, enfortir el teixit cooperatiu i fomentar la creació de noves cooperatives, un programa al qual el 2018 s'havien adherit 27 ens locals. L'Oficina Tècnica d'Estratègies per al Desenvolupament Econòmic (OTEDE) de la Diputació de Barcelona havia començat el 2013 a organitzar cursos i jornades d'ESS dirigides als tècnics locals;

*La FCTC promou
d'ençà del 2013
el programa
Municipis
Cooperatius
per difondre el
cooperativisme,
enfortir el teixit
cooperatiu i
fomentar la
creació de noves
cooperatives.*

publicava els primers materials de referència³ i llançava les primeres línies d'ajuts a actuacions municipals de foment de l'ESS. De manera que les forces polítiques més favorables a l'ESS, que el 2016 governaven la Generalitat i molts ajuntaments, van trobar el terreny adobat per posar-se mans a l'obra.

Fins aleshores, no hi havia hagut política pública d'ESS pròpiament dita. La Generalitat i alguns ajuntaments tenien obertes línies de subvenció a la creació i consolidació de cooperatives de treball i societats laborals, i alguns consistoris contractaven empreses d'inserció i centres especials de treball per a serveis de neteja i jardineria; però poca cosa més. Com explica Oriol Estela, “la relativa protecció legislativa i l'existència d'avantatges fiscals per a la constitució de cooperatives i societats laborals feien que els serveis d'assessorament laboral i empresarial locals l'oferissin com una opció atractiva en casos com el tancament d'empreses grans i mitjanes o com a sortida per a l'alumnat de les escoles taller i cases d'oficis, sense prendre en consideració, per exemple, si es donaven les condicions personals i col·lectives per assumir els principis de democràcia i corresponsabilitat entre les potencials promotores”.⁴ En canvi, una política d'ESS, en el sentit de promoure l'ESS com un àmbit socioeconòmic (no com un sector) i amb un abast integral (de treball, però també de comercialització, de consum, de finances, de comuns; format per empreses però també per iniciatives sociocomunitàries), no s'havia impulsat mai encara.

Accions realitzades

En els quatre anys transcorreguts del 2016 al 2019, una cinquantena d'ajuntaments catalans, la majoria associats a la XMESS, que concentren la majoria de població del país; a més de la Direcció General d'Economia Social, les Cooperatives i l'Autoempresa del Departament de Treball, i de la Diputació de Barcelona, han executat un ampli ventall d'actuacions d'ESS, que podem classificar en actuacions de coneixement, de fertilització, d'impuls i d'ús.⁵

Com a actuacions de coneixement, és a dir, adreçades a conèixer, millorar i avaluar l'ESS i les polítiques públiques que hi donen suport, destaquem la detecció, diagnosi i mapatge de l'ESS fets a Sabadell, Terrassa, Vilanova, Castellar del Vallès, Badalona, el Bages, Barcelona,⁶ etc.; el catàleg de consum responsable de la comarca d'Osona; el càlcul del valor social integrat⁷ de les entitats d'ESS del Prat de Llobregat; la diagnosi interna sobre desenvolupament local i ESS de l'Ajuntament de Montornès del Vallès; el directori d'empreses d'economia social de l'Ajuntament de Barcelona, etc., a més del treball cooperatiu impulsat per la DIBA a càrrec d'una trentena de tècnics i tècniques vinculades a ajuntaments barcelonins i a observatoris locals, que va donar lloc al

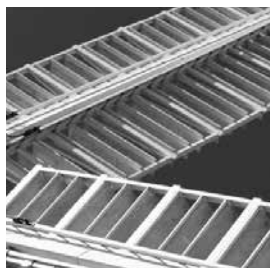
*Fins al 2016, no hi
va haver política
pública d'ESS
pròpiament dita.
La Generalitat
i alguns
ajuntaments
tenien obertes
línies de subvenció
a la creació i
consolidació de
cooperatives de
treball i societats
laborals, i alguns
consistoris
contractaven
empreses
d'inserció i centres
especials de
treball; però poca
cosa més.*

document *Guia per mesurar l'economia social i solidària des dels ens locals*, editat el 2017.⁸

Com a actuacions d'impuls, és a dir, dedicades a sensibilitzar en ESS i a donar suport a la creació de noves iniciatives i a la consolidació i creixement de les ja existents, esmentem, primer de tot, les gairebé tres mil activitats i recursos dels ateneus cooperatius, així com els projectes Singulars de la Generalitat, la majoria dels quals combinen la generació d'ocupació amb la satisfacció de necessitats socials, moltes lligades a territoris concrets (128 projectes finançats del 2017 fins al 2019). A totes aquestes actuacions, hi hem de sumar les impulsades pels municipis: constitució de fons d'aval mancomunats per finançar iniciatives emprenedores d'ESS entre un ajuntament i FIARE o Coop57; obertura d'espais d'incubació i de cotreball com el Coboï (ara CoboïLab) a Sant Boi de Llobregat, o la Llançadora de projectes d'economia social i solidària a Mataró; l'impuls a projectes de creació de procomú a través del programa La Comunicadora, el suport a iniciatives sociocomunitàries com els grups de criança compartida o els horts comunitaris per part de l'Ajuntament de Barcelona, a més de l'organització arreu del país d'un munt de xerrades, tallers, fires, mostres, punts d'informació (fins i tot un punt mòbil: la furgoneta cooperativa del Baix Llobregat!), cursos i jornades de consum responsable o d'habitatge cooperatiu, bé fos per part dels ajuntaments, bé dels ateneus cooperatius.

Com a actuacions d'ús, és a dir, adreçades a resoldre problemes socials generals o locals mitjançant l'ESS, destaquem: per encarar el problema de l'habitatge, el conveni signat per l'Ajuntament de Cabrils amb la cooperativa Omplim els Buits!, o la cessió de sòl a cooperatives d'habitatge en cessió d'ús en diversos municipis; en inserció de persones en situació d'alta vulnerabilitat, la constitució de les cooperatives Alencop i Diomcoop, acompanyades per Labccoop, encarregada per l'Ajuntament de Barcelona; en alimentació saludable, la cogestió entre l'Ajuntament d'Arbúcies i la cooperativa Sambucus dels menjadors escolars de la població, els horts socials i comunitaris (Girona, Terrassa...) i les accions de sobirania alimentària a Navàs; en transició energètica, els convenis municipals signats amb Som Energia o el projecte Vinyes per Calor de l'Ajuntament de Vilafranca; en finançament municipal, l'operació d'endeutament de l'Ajuntament de Barcelona amb Triodos i Fia-re; en equipaments municipals, la gestió comunitària aconseguida en una vintena d'equipaments de Barcelona o de l'Ateneu Popular Coma Cros de Salt; en mobilitat, els convenis de Som Mobilitat amb l'Ateneu Cooperatiu de l'Alt Pirineu i Aran, Amposta, Rubí o Santa Perpètua de Mogoda per utilitzar cotxes elèctrics compartits; etc.

Finalment, com a actuacions de fertilització, és a dir, adreçades a crear les condicions perquè més endavant neixin noves iniciatives d'ESS, les

El balanç general d'aquests quatre anys de polítiques públiques de suport a l'ESS és positiu. Sens dubte, ha estat un període fèrtil, s'ha fet molta feina i tot fa pensar que la promoció de l'ESS no quedarà en una moda passatgera.

administracions han fomentat l'emprenedoria social i el cooperativisme a l'ensenyament, a través del programa Cueme de la DIBA, de les cooperatives de joves assajades pels ajuntaments de Barcelona i Sabadell, o del programa educatiu en ESS per als centres d'ensenyament impulsat per l'Ajuntament de Manlleu.

Algunes d'aquestes actuacions poden ser considerades clarament com a innovacions institucionals: els ateneus cooperatius; el programa de *matchfunding* Conjuntament de l'Ajuntament de Barcelona amb la fundació Goteo; les monedes locals (el rec barceloní, la grama colomenca...), o l'entrada com a sòcia col·laboradora en la cooperativa Forestal Coop de l'Agència de Desenvolupament Local del Berguedà, o dels ajuntaments de Prats i de Sobremunt a Cuidem Lluçanès, una cooperativa integral de serveis de neteja, suport la llar i atenció a les persones que viuen al Lluçanès.

Primer balanç

El balanç general d'aquests quatre anys de polítiques públiques de suport a l'ESS és positiu. Sens dubte, ha estat un període fèrtil, s'ha fet molta feina i tot fa pensar que la promoció de l'ESS no quedarà en una moda passatgera.

A més del suport que les administracions han dispensat per difondre l'ESS, així com per constituir noves entitats i consolidar les existents, s'han fet altres actuacions que posen les bases per facilitar la feina a partir d'ara. Estic pensant en la conformació d'un grup de tècniques i tècnics d'ajuntaments i ateneus cooperatius que s'han convertit en bons coneixedors de l'ESS, la gran majoria amb una dedicació entusiasta; en la creació d'una sèrie d'instruments (guies, exposicions...) ⁹ i de consensos (per exemple, sobre quin ha de ser el perfil del tècnic/a en ESS o sobre l'òrgan municipal més apropiat per impulsar l'ESS); ¹⁰ en la naturalització de l'economia social i solidària i, fins i tot, del terme mateix, el qual es va imposant enfront del més restrictiu "economia social" o del redundant "economia social i cooperativa"; en l'extensió de l'ESS més enllà de l'àrea metropolitana de Barcelona gràcies als ateneus cooperatius i a la XMESS, i en la creació d'espais de governança compartida entre administracions i ESS com els mateixos ateneus o els diversos consells i taules municipals d'ESS (Terrassa, Sabadell, el Prat...).

En aquests darrers quatre anys, gràcies a tot aquest suport i, per descomptat i en primer lloc, a l'esforç de desenes de milers de persones que empenyen les iniciatives i de les entitats representatives de l'àmbit, l'ESS catalana ha seguit creixent en nombre d'entitats, persones relacionades i sectors d'activitat. El gran èxit d'algunes iniciatives les ha erigit en referents i, en general, el prestigi de l'ESS ha augmentat.

I, molt important, les diverses famílies de l'ESS han pres consciència de pertànyer a un mateix àmbit, la qual cosa s'ha plasmat també en la creació el 2017 de l'AESCAT, una associació de quart grau formada per la Confederació de Cooperatives de Catalunya, la Taula del Tercer Sector Social, la Confederació Empresarial del Tercer Sector Social de Catalunya, la Xarxa d'Economia Solidària i la Federació de Mutualitats de Catalunya. Aquesta associació té com a missió visibilitzar l'economia social, promoure la cohesió entre les diferents famílies de l'àmbit i defensar els interessos de l'economia social i un model de societat.

Territorialitzar s'ha revelat l'estratègia clau per desenvolupar l'ESS. Instruments de territorialització han estat la constitució de grups locals de la XES (el 2015 n'hi havia 5; el 2019 ja n'eren 11, de consolidats, i 8 en fase de constitució), els mapatges municipi a municipi del Pam a Pam, l'obertura d'espais d'ESS de referència (La Lleialtat Santsenca, Can Picó, Cafè de Mar, Ateneu Cooperatiu de Gavà, Coòpolis...), els primers ecosistemes locals d'ESS com l'Impuls Cooperatiu de Sants o l'articulat a l'entorn del Festival Esperanzah! al Prat de Llobregat, promogut per GATS (Grups Associats pel Treball Sociocultural), i naturalment els catorze ateneus cooperatius.

Com no podia ser d'altra manera, la política pública d'ESS d'aquests quatre anys ha presentat també mancances i omissions significatives. Una part de les actuacions previstes als programes municipals o als plans estratègics realitzats al començament del mandat no s'ha executat. El grau de coproducció de les polítiques d'ESS i de cogestió de les actuacions ha estat modest, encara que la comparació entre accions participades amb l'àmbit o bé dissenyades i gestionades només per l'administració, demostra que s'obtenen més bon resultats quan es treballa amb les entitats.

L'ESS catalana ha seguit creixent en nombre d'entitats, persones relacionades i sectors d'activitat.

La política d'ESS dista d'impregnar totes les àrees municipals, per bé que en alguns ajuntaments sí que ha ultrapassat les regidories o àrees de promoció econòmica per arribar a les de participació, serveis socials, medi ambient o contractació pública. L'obsessió per aconseguir resultats a curt termini ha fet tancar malament alguns programes i posar en perill iniciatives que necessitaven més temps de maduració i d'acompanyament.

A més, han faltat instruments per avaluar l'impacte social, tant de les entitats com de les mateixes polítiques públiques d'ESS. S'han elaborat i aprovat guies de compra i contractació pública responsables; però ara ve allò més difícil, que és aplicar-les, i també resta potenciar específicament els instruments de la contractació pública que beneficien directament l'ESS, com és la possibilitat de reservar contractes de ser-

veis socials, culturals i de salut a entitats de l'ESS, o la compra directa —sense licitació— en petits imports.

Encara s'ha de trobar la manera que ajuntaments i ateneus cooperatius, o ateneus cooperatius i grups locals de la XES, es complementin i es coordinin, en lloc de generar duplicitats. De fet, la xarxa d'ateneus està definint ideari, objectius, cartera de serveis, model de governança i de finançament. Un dels debats és si un ateneu ha de ser un ecosistema d'intercooperació i, per tant, ha de marcar-se objectius de creixement anual del nombre d'entitats que el formen, o bé limitar-se a dinamitzar i promoure la creació d'ecosistemes d'economia social. L'altre, sens dubte, és el paper que s'atribueix a les entitats de l'ESS agrupades, més secundari o més important segons si els ateneus s'acaben configurant com un servei públic dirigit exclusivament per la Generalitat o bé dirigit de manera compartida entre les diverses administracions i entitats de l'ESS de cada territori.

Reptes

Així mateix, necessitem millorar el marc normatiu, que és l'altre gran instrument de tota política pública. Constituir una entitat d'ESS ha de gaudir d'uns avantatges fiscals respecte d'altres formes de fer empresa que actualment no existeixen. S'ha de reformar la llei concursal que entorpeix la conversió en cooperatives d'empreses mercantils en crisi. La llei d'economia social i solidària¹¹ que s'està elaborant amb la participació de l'AESCAT ha de ser ambiciosa i complir tres funcions alhora, que podríem denominar les tres erres: regulació, reconeixement i recursos. Regulació de l'ESS, basant-la en les pràctiques, no sols en la forma jurídica. Reconeixement de tot l'àmbit de l'ESS i com a actor que ha de participar en l'elaboració de la política econòmica del país. I recursos per a l'ESS: econòmics (institucionalitzar una dotació pressupostària, mecanismes de finançament reconeguts dins de la mateixa llei...) i d'altres (presència als mitjans de comunicació públics i en tots els cicles de l'ensenyament i en la recerca universitària...).

D'altra banda, cal modificar la llei de cooperatives de 2015 per derogar les disposicions mercantilizadores que fa quatre anys s'hi van introduir (per exemple: s'ha de retornar al cent per cent la irrepartibilitat dels fons en el moment de dissolució de la cooperativa i el seu traspàs a les entitats representatives del cooperativisme i l'ESS). Però, a més, s'han de regular les cooperatives de foment empresarial —fins ara no s'ha fet, ignorant la disposició addicional tercera de la mateixa llei— i l'emergent cooperativisme de plataforma, així com introduir les cooperatives de serveis públics —amb formes de governança que incloguin administracions, treballadores i usuàries—, i crear uns fons col·lectius per finançar la creació de nous projectes cooperatius i el creixement dels existents,

Cal modificar la llei de cooperatives de 2015 per derogar les disposicions mercantilizadores que fa quatre anys s'hi van introduir, regular les cooperatives de foment empresarial, el cooperativisme de plataforma i les cooperatives de serveis públics, i per crear uns fons col·lectius per a la creació de nous projectes cooperatius i el creixement dels existents.

Molts projectes d'emprenedoria cooperativa no s'alineen encara amb els reptes socials, siguin de caràcter global (transició energètica, pobresa...) o propis de cada localitat.

uns fons que procedirien del 3% dels beneficis anuals de cada cooperativa, i que serien administrats per les federacions de cooperatives, com es fa a Itàlia (article 11 de la Llei 59, de 31 de gener de 1992, de cooperatives).

L'ESS té molts reptes pendents. Si poguéssim fer una foto general de la seva composició humana, a la imatge sobresortirien encara les persones blanques, universitàries i, en els càrrecs directius i societaris, els homes; en conseqüència, necessita acabar de trencar el sostre de vidre i, a més, atreure nous sectors de les classes populars (persones migrades, aturades de llarga durada...). Es té poca presència en el món rural i menys encara en les activitats industrials; per superar-ho caldria generar activitats productives de petita escala i penetrar en sectors emergents com els de base tecnològica.¹² En fi, falten productes financers de capital pacient i de capital risc que permetin engegar projectes d'envergadura i/o d'alt interès social, però d'èxit incert.

Així mateix, molts projectes d'emprenedoria cooperativa no s'alineen encara amb els reptes socials, siguin de caràcter global (transició energètica, pobresa...) o propis de cada localitat. En termes de gestió, el feminisme i les cures han d'impregnar més les entitats, i costa de trobar la manera de garantir la participació i la implicació en les entitats de segon grau de les entitats sòcies, i en les cooperatives grans de les persones sòcies, sobretot si són consumidores, un greu problema que cal resoldre per poder escalar i per entomar projectes complexos. No s'estan articulant tampoc cadenes productives d'ESS, ni neixen prou iniciatives que permetin a productors i consumidors d'ESS substituir els productes de les empreses capitalistes, els primers de béns intermedis, els segons de béns de consum. Falta una estratègia actualitzada per construir el mercat social català. Etcètera.

Però, a més, si l'ESS vol ser de debò un motor de transformació social, necessita complementar el seu creixement intern, lent per força, amb l'extern. Necessita créixer també pels seus marges intensificant la seva capacitat d'atracció sobre altres actors econòmics, com els treballadors assalariats de les grans empreses, les pimes arrelades al territori i les mateixes administracions públiques. El moviment d'ESS ha de ser l'abanderat de la democràcia econòmica (autogestió a les empreses i planificació democràtica de l'economia), de la transició ecològica i de la distribució dels treballs (productiu i reproductiu) i la riquesa. Ha de potenciar que els seus valors, principis i pràctiques els vagin assumint, si més no parcialment, per un cantó, els sindicats per reivindicar capacitat de control i de codecisió en les empreses capitalistes; per l'altre, el petit comerç, els tallers de barri, les petites societats limitades arrelades al territori, allò que podríem designar com a pimes responsables, per tal d'augmentar la seva responsabilitat social, i en tercer lloc, les

*El debat entre
municipalització i
cooperativització
parteix d'una
disjuntiva falsa.*

administracions, tant per inspirar la seva política econòmica, que ha de ser més proactiva,¹³ com els serveis públics que dispensa.

El debat entre municipalització i cooperativització dels serveis públics parteix d'una disjuntiva falsa; l'important és que siguin universals, de qualitat, equitatius, fets per treballadores en condicions dignes i participats en el seu disseny i/o gestió per les treballadores i les usuàries. En canvi, la forma jurídica de gestionar-los a la pràctica necessita ser diversa (municipalització participativa, externalització de la gestió a una entitat de l'ESS sense ànim de lucre, cooperativa de serveis públics...), d'acord amb el context i les possibilitats que ofereix cada situació concreta.

Sembla clar que, en serveis estratègics com l'energia, l'aigua, l'habitatge o les finances, les entitats de l'ESS referents en aquests sectors (Som Energia, Comunitat Minera Olesana, Sostre Cívic, Coop57 i Fiare...), malgrat que fan una feina valuosíssima i els espera un llarg recorregut per endavant, no tenen capacitat per abastir, ni tan sols a mitjà termini, les necessitats de la majoria de la població. Per tant, benvingudes siguin totes les actuacions que l'administració pugui ja emprendre per generar híbrids (cooperació publicocoperativocomunitària) i per complementar la tasca de l'ESS amb empreses o serveis públics (com Barcelona Energia en la comercialització energètica o un banc públic català), això sí aplicant a aquestes empreses o serveis els principis i valors d'aquesta.

Teòricament, lluitar per la democratització de l'economia a tots nivells sembla que pertocaria a sindicats, partits d'esquerra, associacions consumeristes i altres moviments socials, però tenint present que, de moment, no ho fan i atesa la seva importància per a la transformació social, qui està més preparat per impulsar campanyes cap aquests objectius és l'ESS.

En fi, en aquests anys hem sentit crits d'alerta sobre si l'ESS podia quedar subordinada a les administracions públiques per les subvencions rebudes, sobre si tenir suport públic acabaria provocant una bombolla... Són preocupacions raonables; el perill existeix i, per tant, convé estar vigilants. Per minimitzar el risc d'acabar cooptada per l'administració, o de doblegar-se a les seves decisions, l'ESS necessita apuntalar la seva autonomia financera, combinar la col·laboració amb les institucions amb la reivindicació, i augmentar la seva capacitat de lideratge per ser la que marca prioritats i ritmes.¹⁴ Per tot això, li és imprescindible dotar-se d'una visió de futur a mitjà termini (5-10 anys vista) i una estratègia per arribar-hi, tan alineada com sigui possible amb altres actors i estratègies més generals de transformació social, la qual, en el camp socioeconòmic, possiblement haurà de tenir com a estació inter-

mèdia d'arribada allò que alguns anomenem economia plural o plural transformadora.¹⁵

Per acabar: en el camp de les polítiques públiques, els propers anys immediats seguiran sent d'impuls de l'ESS, però potser una mica més conflictius que fins avui. Conflictius perquè, si tot va bé i l'ESS continua creixent i entrant en sectors d'activitat estratègics, les grans empreses capitalistes començaran a sentir els seus interessos amenaçats i pressionaran les administracions perquè posin traves a l'ESS. Però tant de bo ens trobem en aquesta situació i haguem de pensar com superar aquests nous esculls; serà senyal que hem seguit avançant.

Notes

- 1: "Els programes electorals es cooperativitzen", Garcia Jané, J. *Nexe*, juliol de 2015. Una pista de la importància que concedien a l'ESS les formacions que concorrien a les eleccions municipals el 2015, prenent com a exemple la ciutat de Barcelona, era el nombre de vegades que apareixien en els seus programes termes com "cooperativa", "economia social", "economia solidària": ERC, 57 vegades; CUP, 53; BCN Comú, 36; CiU, 6; PP, 2, i C's, 0.
- 2: Una vegada més, es va comprovar que cooperatives i societats laborals fins i tot preservaven millor els llocs de treball en plena crisi: sis punts menys de llocs de treball destruïts que l'empresa mercantil, si mirem les dades d'afiliació a la Seguretat Social entre 2008 i 2013.
- 3: Garcia Jané, J. [coord.], (2015), *Guia d'economia social i solidària per a l'administració local*, DIBA; Boixader, J. [coord.], (2016), *Experiències d'economia social i solidària als municipis*, i Garcia Jané, J. [coord.], (2016), *21 propostes per fomentar l'economia social i solidària des dels ajuntaments*, DIBA.
- 4: Estela, O. (juliol de 2017) "L'economia social i solidària en l'equador del mandat municipal", *Nexe* 40, FCTC, Barcelona.
- 5: Per entendre millor aquesta tipologia, vegeu Garcia Jané, J. (2018) "Tres generacions de polítiques d'economia social i solidària I i II a www.economiasolidaria.cat
- 6: Fernández, A.; Miró, I. (La Ciutat Invisible) (2016). *L'economia social i solidària a Barcelona*. Ajuntament de Barcelona.
- 7: El valor social integrat o benefici social és una metodologia desenvolupada per Global Economic Accounting, que ja utilitzen algunes empreses del grup Clade com Abacus, Suara i Escola Sant Gervasi.
- 8: Garcia Jané, J. [coord.], (2017), *Guia per mesurar l'economia social i solidària des dels ens locals*, DIBA.
- 9: La Guia "L'ABC de l'ESS en els ens locals", i la Jornada de CPR de la XMESS, exposicions com la d'economia social i solidària de l'Ajuntament de Cerdanyola i "Terra Cooperativa" de la Fundació Roca i Galès; les guies d'ESS publicades per la DIBA, a la qual hem d'afegir la *Guia del mercat social*, Garcia Jané, J.; Suriñach Padilla, R. (2019); etc.
- 10: Vegeu XMESS (2019), "L'ABC de l'economia social i solidària als municipis", https://xmess.cat/wp-content/uploads/2019/04/ABC_XMESS_digital.pdf

- 11: La XES va redactar una proposta de llei catalana d'economia social i solidària el 2014. Uns mesos abans, en la sessió del 27 de setembre de 2013, el Parlament havia instat el govern català a aprovar-ne una. A l'Estat espanyol, en aquests moments, en matèria d'economia social, només hi ha la Llei 6/2016 de l'economia social de Galícia, la Norma Foral 15/2014 de foment de l'economia social a Guipúscoa i la llei 5/2011 d'economia social.
- 12: CEPES, *Fomento de la presencia de la economía social en el emprendimiento de base tecnológica y otras actividades emergentes*, <https://goo.gl/0z5z0p>
- 13: Ivan Miró parla de “traslladar al conjunt de les realitats econòmiques urbanes un model inspirat en l'economia social i solidària”, en una segona fase de la política pública d'ESS, que anomena de canvi socioeconòmic, un cop consolidada la fase vigent, d'impuls. Miró i Acedo, I. *Ciutats cooperatives* (2018), pàg. 218, Icaria, Barcelona.
- 14: La presentació, abans de les eleccions municipals, de les propostes de l'àmbit (“Deu mesures per cooperativitzar els municipis”, de la FCTC, que reproduïm en aquest mateix número del *nexe*, o “15 mesures cap a l'economia social i solidària als municipis”, de la XES, http://xes.cat/wp-content/uploads/2019/04/15mesures_2019.pdf) és molt important, però potser convindria pensar com seguir-hi insistint passades les eleccions perquè es posin en pràctica.
- 15: Vegeu, per exemple, Miró i Acedo, I. “Catalunya Coop2025. Bases per a una política econòmica cooperativista”, *nexe* 43, desembre de 2018, FCTC, i Garcia Jané, J. *L'economia solidària en 100 paraules* (2017), pàg. 96 i 97, Icaria, Barcelona.

10 MESURES PER COOPERATIVITZAR ELS MUNICIPIS

Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya (FCTC)

Responent als reptes de la crisi econòmica i a les potencialitats de nous sectors socials, culturals i econòmics emergents, a Catalunya s'ha produït en els darrers anys una nova onada de polítiques públiques de foment del cooperativisme i del conjunt de l'economia social i solidària (ESS). Tant en l'àmbit local com català, les administracions han apostat per intensificar les mesures de foment i promoció d'un tipus d'iniciatives socioeconòmiques basades en la propietat col·lectiva, la gestió democràtica, la limitació del lucre, l'arrelament territorial i el servei al bé comú. Des de la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya (FCTC), encoratgem aquesta voluntat que, entre d'altres, té com a resultat l'increment del nombre de cooperatives constituïdes anualment, i animem a la seva consolidació, avaluació i continuïtat més enllà de cicles polítics conjunturals.

Des de les administracions locals ja s'entén el cooperativisme i l'economia social i solidària com a agents imprescindibles de democratització econòmica municipal i desenvolupament local transformador, a partir de la concertació pública-cooperativa-comunitària. Des de la Federació de Cooperatives de Treball ens comprometem, en la mesura de les nostres possibilitats, a participar amb altres actors econòmics (públics i privats, empresarials i comunitaris, polítics i sindicals,

productius i reproductius) per coproduir, implementar i avaluar les polítiques municipals per una nova economia plural transformadora.

Proposem 10 mesures per cooperativitzar els municipis en forma de propostes concretes que vehiculin la nostra col·laboració.

1. Cooperativisme: actor socioeconòmic per una economia plural

- Incorporar el cooperativisme i el conjunt de l'economia social i solidària als espais de decisió de la política econòmica local.
- Crear consells municipals d'economia social i solidària o grups de treball on el conjunt de l'àmbit socioeconòmic cooperatiu proposi, supervisi i avaluï polítiques públiques de promoció cooperativa i generi propostes de transició econòmica i ecològica del conjunt de l'economia local.

2. Promoció econòmica amb accent cooperatiu

- Introduir l'opció de l'empresa cooperativa de forma transversal a les propostes formatives o als recursos de les agències de promoció econòmica local, dotant-les de pressupostos per a la creació d'empreses cooperatives i per a la sensibilització respecte al cooperativisme de prescriptores, gestories i assessories, col·legis professionals o personal de l'Administració dedicat a la creació d'empresa.
- Facilitar eines, programes i ajuts econòmics específics per a aquells sectors socials amb més dificultats per accedir a la creació de cooperatives i a la incorporació de persones sòcies, específicament persones migrades, joves menors de 25 anys, dones i majors de 45 anys.

3. Equipaments municipals de gestió cooperativa i comunitària

- Cedir a les cooperatives del territori la gestió de vivers d'empreses, obradors compartits per a la transformació d'aliments, laboratoris tecnològics, espais de cotreball i oficines d'acompanyament a la creació i consolidació de cooperatives en els equipaments de promoció econòmica.
- Ampliar la cessió d'ús i la gestió cooperativa i comunitària a altres modalitats com espais-test, bancs de terres, naus industrials o sòl periurbà. Constituir un dret de superfície per part dels municipis en favor de les cooperatives d'habitatges en cessió d'ús, sense ànim de lucre, i que les taxes municipals reconeguin la seva funció social.

4. Desenvolupament local cooperatiu i finances ètiques

- Promoure la complicitat de les finances cooperatives, ètiques i solidàries, mitjançant fons locals i instruments que millorin l'accés al finançament i a la capitalització de les cooperatives per a projectes d'impacte i transformació social.
- Articular suport municipal perquè les cooperatives puguin accedir a subvencions i ajuts proposats des de diferents àmbits, des del local fins al de la Unió Europea.

5. Continuïtat empresarial cooperativa i foment de la intercooperació

- Promoure ajuts per a la transformació d'empreses i associacions en cooperatives i eliminar els obstacles que enfronten els processos de reconversió empresarial i relleu generacional per crear cooperatives. Específicament, crear un fons de garantia i recursos formatius i d'acompanyament per donar suport a les empreses en concurs de creditors amb voluntat de continuïtat sota el model cooperatiu.
- Facilitar suport tècnic i econòmic a projectes que cerquin l'articulació i la intercooperació del cooperativisme local, tant en l'àmbit territorial (ecosistemes cooperatius locals, pols cooperatius) com sectorial, amb l'articulació de cadenes productives solidàries en sectors com l'alimentació, la cultura, les energies renovables o la mobilitat i logística sostenible.

6. Compra pública responsable i concertació publicosocial

- Impulsar la compra pública socialment responsable que prioritzï les empreses cooperatives.
- Pel que fa als serveis públics municipals, especialment aquells relacionats amb l'atenció a les persones, prioritzar la concertació publicosocial entre l'administració local i les cooperatives d'iniciativa social.
- Impulsar la municipalització de serveis públics i cedir-ne la gestió a cooperatives, com per exemple, el subministrament d'aigua.

7. Accés a l'economia local, suport a la digitalització

- Donar suport a l'organització de fires locals i comarcals d'economia social i solidària.
- Introduir cooperatives en la dinamització dels mercats municipals.

- Obrir els baixos comercials de protecció oficial per a empreses de l'economia social i solidària.
- Cooperativitzar l'oferta turística.
- Donar suport a la creació de plataformes digitals cooperatives.

8. Foment del cooperativisme en l'àmbit educatiu

- Fomentar l'aprenentatge del cooperativisme a l'educació primària i secundària, mitjançant la creació de cooperatives d'alumnes i altres recursos promoguts pel moviment cooperatiu.
- Consolidar i ampliar els postgraus i programes universitaris d'economia social i solidària, obrint borses municipals de beques per a estudiants per fomentar-ne la participació.
- Afavorir la relació de l'ensenyament superior amb les empreses cooperatives per transferir coneixements als agents relacionats amb aquestes dos àmbits a partir de programes de pràctiques i borsa de treball, entre d'altres.

9. Recerca i desenvolupament cooperatiu

- Impulsar l'R+DCoop des dels municipis catalans, juntament amb empreses cooperatives, federacions, ateneus cooperatius i centres de recerca socials i universitaris, per tal de promoure intercanvis entre iniciatives cooperatives locals de diferents territoris, tant d'àmbit nacional com internacional, que generin coneixement compartit.

10. Economia feminista i democratització de les cures

- Donar suport a programes per impulsar l'equitat de gènere, la creació de plans d'igualtat i el suport a la sostenibilitat col·lectiva des de la perspectiva de l'economia feminista.
- Impulsar la creació de cooperatives integrals de treballadores proveïdores (dones i homes) i persones usuàries o consumidores de cures.

ESPAIS DE COTREBALL I ECONOMIA SOCIAL: UNA RELACIÓ PER ENFORTIR EL DESENVOLUPAMENT LOCAL

Oriol Estela Barnet¹

El fenomen del *coworking* o cotreball s'ha estès de manera fulgurant per tot el món, en particular en els entorns urbans. Una de les seves particularitats és que es tracta d'un fenomen vinculat no només a una manera de treballar, sinó també a uns espais amb unes característiques determinades, on es busca la màxima interacció entre les persones que hi treballen. Barcelona és una de les ciutats capdavanteres a Europa en espais de cotreball, liderant el mercat espanyol amb 370 espais (2017), que representaven el 25% del total de l'Estat, i que oferien un total de 154.000 m² amb capacitat per allotjar uns 8.500 llocs de treball, segons dades recollides a la Coworking Spain Conference 2018.

1: Economista i geògraf. Professional del desenvolupament local.

Es considera que la gènesi d'aquest fenomen, tal com l'entendem avui en dia (de formes diverses de cotreball n'hi ha hagut sempre), es troba en experiències properes a l'underground dels anys 90 als espais C-Base (Berlín) o Metalab (Viena). És, però, la confluència de la crisi de les *subprime*, que va afectar també de manera significativa el mercat de les oficines, amb l'auge del treball col·laboratiu i de la *gig economy* i amb la revolució de les comunicacions i la connectivitat, allò que fa que el fenomen es dispari i es consolidi com una de les principals tendències en les economies urbanes a tot el món: si l'any 2007 es comptabilitzaven 75 espais d'aquestes característiques al món, es preveu acabar el 2019 amb prop de 19.000 i al voltant de dos milions de persones usuàries.

L'evolució d'aquests espais, com la del món del treball mateix, és accelerada i presenta algunes incògnites importants sobre el seu futur. En l'actualitat, però, sembla que es consoliden dues grans tendències que van en gran mesura aparellades:

La confluència de la crisi de les subprime amb l'auge del treball col·laboratiu i de la gig economy i amb la revolució de les comunicacions i la connectivitat, fa que el cotreball es dispari i es consolidi com una de les principals tendències en les economies urbanes a tot el món.

1. **La plena integració del desenvolupament dels espais de cotreball en el negoci immobiliari d'oficines a escala global.** L'expansió de grans operadors internacionals especialitzats com WeWork o Impact Hub ha fet reaccionar el sector immobiliari tradicional, i empreses com la luxemburguesa Regus o, a casa nostra, Colonial, s'han sumat a la febre del *coworking*. Fins i tot s'ha desenvolupat un nou concepte, "Space as a Service" (SAAS: l'espai com a servei), que incorpora a allò que abans eren estrictament edificis d'oficines una àmplia varietat de serveis (com ara els de lleure, descans, cuina, etc.), pensant en facilitar la màxima permanència de la persona treballadora en el seu lloc de treball.
2. **La progressiva substitució del públic habitual dels espais de cotreball, les persones autònomes, per altres públics més rendibles.** Aquest és el cas, en primer lloc, de les empreses mitjanes i grans, en particular les que operen en l'economia digital. Companyies senceres o algunes de les seves divisions s'estan desplaçant de manera progressiva a espais de cotreball i, en conseqüència, l'oferta s'està desplaçant cada cop més cap a les oficines semiprivades i es redueixen els espais compartits per a treballadores individuals. En segon lloc, el nomadisme digital, també en expansió a tot el món, permet combinar l'oferta de llocs per a treballar amb una oferta d'habitatge que escapa, almenys al nostre país, de les regulacions de l'habitatge per a usos turístics, ja que es tracta de persones que solen superar els 31 dies d'estada, afegint un altre incentiu interessant per al negoci immobiliari.

En aquest article, però, volem destacar una tercera tendència encara incipient però que s'allunya de la deriva immobiliària del cotreball

Si el cotreball es defineix perquè diverses persones o organitzacions comparteixen un espai de treball i perquè impulsa projectes conjunts entre elles, llavors les iniciatives de l'economia social hi han de tenir, per afinitat, una relació natural.

i l'acosta de nou als seus orígens i a les comunitats on s'insereixen aquests espais. Es tracta dels **espais de cotreball amb sentit social**, un plantejament que sorgeix tant d'iniciatives vinculades a l'economia social com, en algunes ocasions, de l'administració pública. A continuació en presentarem alguns exemples.

L'economia social i el cotreball

Si el cotreball es defineix perquè diverses persones o organitzacions comparteixen un espai de treball i perquè impulsa projectes conjunts entre elles, llavors les iniciatives de l'economia social hi han de tenir, per afinitat, una relació natural. Aquesta és l'essència d'un dels espais d'aquest tipus probablement més coneguts i emblemàtics a casa nostra: els locals del **Grup Cooperatiu Ecos**. L'espai del carrer Casp de Barcelona, que va començar a allotjar activitat cooperativista l'any 2013 (abans fins i tot de l'esclat del "fenomen *coworking*" a la ciutat) i el del carrer Bailèn, inaugurat dos anys després, acullen, a més de diverses cooperatives que formen part del grup, una dotzena d'empreses i entitats de l'economia social que comparteixen espais, serveis i activitats molt diverses, a banda de constituir-se en un pol d'atracció i irradiació per a l'economia social en el seu entorn més proper. L'exemple s'ha anat estenent pel territori amb projectes com **Uikú**, al Prat de Llobregat; **Cal Temerari**, a Sant Cugat del Vallès o, obrint-se al món artístic, **Can Fugarolas**, a Mataró.

Els espais de cotreball també s'han fet presents en el marc del programa dels ateneus cooperatius. Aquest seria el cas del **Núria Social**, en funcionament des de fa tres anys, que actualment forma part dels ateneus cooperatius de les terres gironines i el 2019 lidera el cercle Garrotxa-Ripollès. Les accions més destacades que s'han derivat d'aquesta línia d'actuació, segons Marc Planagumà, un dels professionals gestors de l'espai, han estat "crear la XES Garrotxa, tirar endavant un programa de formació per a projectes i empreses (cerclegr.org), i s'està intentant obrir el primer Economat de Girona. A banda que sempre s'ha col·laborat amb l'Ecoxarxa i en el Núria s'ha pogut pagar amb troks (la moneda social de la Garrotxa)".

En aquest antic Centre Obrer (en el temps de la II República) i posteriorment cinema del centre d'Olot, s'ubica aquest "espai de cotreball autogestionat, coparticipat, amb voluntat inclusiva i sense ànim de lucre", com el defineixen les seves promotores. Des de la seva creació s'ha apostat per tres línies d'actuació, que Planagumà resumeix: "u, cotreball amb voluntat de transformar 'modestament' l'entorn on vivim (barri vell d'Olot); dos, cantina social a preus assequibles per a tothom; tres, sala polivalent oberta a tothom amb bonificacions per a actes de caràcter social".

En els seus tres anys de vida hi han passat projectes d'inclusió social (colònies i camps de treball cooperatius), projectes de participació ciutadana (pressupostos participatius i altres), projectes amb activistes ambientals, projectes de gènere, projectes amb persones refugiades i menors no acompanyades "i un llarg etc. Volem estar en contacte amb aquest esperit de transformació ecològica i social des d'una perspectiva de justícia social i resiliència comunitària", afirma. Actualment s'està estudiant fer una cooperativa de segon grau.

La voluntat d'actuar com a punt de referència per a la transformació de l'economia és comuna a aquestes iniciatives encapçalades per organitzacions de l'economia social. Establert l'any 2010 als afores de Cardiff (País de Gal·les), **Indycube**, el primer espai de cotreball a la regió, va néixer per aixopugar el creixent nombre de treballadors autònoms que se sentien aïllats en l'exercici de les seves tasques.

"Molt poca gent va entendre el concepte de cotreball quan vam començar, però després de gairebé una dècada veiem que s'ha consolidat", relata Mark Hooper, un dels promotors d'aquesta iniciativa, que assegura: "molt sovint hem vist espais que han esdevingut volgudament aïllats, focalitzant-se en nínxols molt específics (*start-up*, empreses tecnològiques, creatives...). Nosaltres hem escollit un camí diferent, afavorint un enfocament "sectorialment agnòstic", perquè creiem que la serendipitat i la innovació funcionen millor quan hi ha persones diverses fent coses diferents. Això ens ha proporcionat també uns beneficis inesperats, el principal dels quals és que comptem amb una comunitat molt equilibrada en termes de gènere, un fet poc habitual en aquest àmbit".

Indycube era originàriament un tipus d'empresa social coneguda com a "Community Interest Company" al Regne Unit; però l'any 2016 va esdevenir cooperativa, "on cada membre compta amb la mateixa capacitat de decisió independentment que la seva aportació sigui d'1 o de 100.000 lliures". Des de llavors, han ampliat la cartera de serveis i l'han centrat en protegir les activitats que acullen amb suport legal, assegurar pagaments ràpids i proporcionar una veu informada i amb idees innovadores als responsables polítics sobre aspectes com la renda bàsica universal (amb les persones autoocupades com a grup pilot), les pensions i els beneficis socials (com els anomenats "breadfunds", o subsidi per malaltia per a persones autònomes), els permisos de maternitat i paternitat, o la lluita per una setmana laboral de quatre dies i contra els desplaçaments quotidians innecessaris.

Iniciatives publiques: el cotreball de retorn social

Hi ha una altra categoria d'espais de cotreball que, sense que necessàriament hagi d'allotjar organitzacions de l'economia social i solidària,

El coworking de retorn social es basa en el fet que la contraprestació per disposar d'un lloc per treballar és promoure o donar suport a algun projecte o entitat ciutadana.

comparteix alguns dels seus principis en termes de gestió i vinculació amb l'entorn. En Marc Navarro, consultor especialitzat en espais de cotreball, considera **La Colaboradora** (Saragossa) la mare dels espais amb aquesta orientació i font d'inspiració per a altres iniciatives com **A Redeira**, a Pontevedra, o **Sinèrgics**, al barri de Baró de Viver de Barcelona, un espai que ell mateix va idear com a “*coworking* de retorn social, concepte que no existia prèviament ni a Espanya ni al món i que marca un abans i un després en aquesta tipologia d'espais”. El model es basa en el fet que la contraprestació per disposar d'un lloc per treballar és promoure o donar suport a algun projecte o entitat ciutadana. Per Navarro, el valor d'aquesta proposta és que “fa molt de bé rebre ajuda i poder donar-la als altres; crec que és fins a cert punt terapèutic”.

Aquests espais solen sorgir de la iniciativa pública. “El *coworking* públic va estar rodejat de polèmica als seus inicis perquè l'operador privat el visualitzava com una competència deslleial que feia *dumping institucional*”, diu Navarro, que defensa la intervenció pública, ja que “l'administració és un actor clau per al desenvolupament d'ecosistemes emprenedors i, si es fa correctament, un col·laborador necessari del *coworking* privat”, apunta. “Actualment els operadors petits el veuen amb bons ulls perquè finalment han entès que poden col·laborar-hi i liciten per gestionar-los. Els grans operadors els ignoren perquè van a un públic diferent”.

En el cas de Sinèrgics, dependent del Districte de Sant Andreu a Barcelona, els projectes que s'hi allotgen, després de superar un procés de selecció, han d'assumir un compromís de retorn que es tradueix en la proactivitat i la participació en projectes comunitaris. En aquest cas, a més, hi ha una clara aposta per l'economia social i solidària. “Actualment (abril de 2019), comptem amb 46 usuàries; aproximadament la meitat de les quals pertanyen a projectes d'emprenedoria col·lectiva. En aquest sentit, a Sinèrgics s'hi allotgen quatre cooperatives de treball (dedicades a l'educació, la dinamització comercial i l'economia circular) i una associació que treballa la divulgació cultural des d'una perspectiva inclusiva. Des del punt de vista del retorn social, i en el període esmentat, s'han dut a terme una vuitantena de projectes en col·laboració amb més de vint entitats de Sant Andreu (Baró de Viver, Bon Pastor, Trinitat Vella, La Sagrera, Navas) i d'altres districtes com Nou Barris o Horta-Guinardó”, explica Isaac Arriaza, cògestor de l'espai. A més, des de la primavera de 2018 els projectes de retorn social es vehiculen a través d'una moneda digital d'ús intern anomenada FLOC.

A Sinèrgics, l'equip gestor fa de prescriptor de les pràctiques del cooperativisme i l'economia social i solidària envers la seva comunitat professional. De forma específica, es difonen programes d'ajuts i subvencions,

així com programes de formació i tallers relacionats directament amb l'ESS o dirigits a la cooperativització de l'activitat econòmica.

Un model diferent és el de **El Teixidor**, creat el 2017 com a primer model de *coworking* social de la Comunitat Valenciana per l'Ajuntament de Petrer (Alacant), de la mà de la cooperativa de treball associat Genion. El Teixidor sorgeix de la necessitat de seguir incubant projectes nascuts a les anomenades "llançadores d'emprenedores" amb què compta el municipi en el marc del programa Petrer Emprende. Cada any, deu projectes procedents d'aquest programa s'incorporen a aquest espai de cotreball, retornant el valor del seu lloc de treball a través de la formació oberta i la col·laboració amb el teixit associatiu del municipi.

Segons Marc Navarro, "el futur del coworking tal com l'entenem passa necessàriament pel coworking públic".

Segons Esther Navarro, responsable de Comunicació i Projectes de Genion, "el programa de *coworking* social El Teixidor fa un pas més enllà dels espais de *coworking* públics. No només finança espai i acompanyament per donar suport a la creació d'empreses, sinó que reforça els vincles de la comunitat emprenedora amb el territori, connectant el talent local. Les persones que hi fan cotreball reben mentorització individual per impulsar els seus projectes". El Teixidor és, doncs, un espai híbrid entre el cotreball i la incubadora de projectes empresarials que ha esdevingut un actiu clau per al municipi.

L'objectiu de la primera edició de El Teixidor era aparellar deu projectes emprenedors innovadors procedents de la llançadora amb deu associacions d'àmbit local amb necessitats específiques de suport en forma de voluntariat. Actualment, el projecte es troba en la seva tercera edició mantenint aquestes xifres, però ha incorporat noves vies de retorn per a les persones i projectes participants, com ara l'impartició de sessions de formació oberta a la ciutadania. Amb aquesta mesura, explica Navarro, "l'impacte d'aquest ecosistema emprenedor sobre el teixit social s'ha multiplicat. Valors com la cooperació, la col·laboració o la cocreació es troben en l'eix d'aquest programa, generant sinergies autènticament transformadores".

El futur dels espais de cotreball i el desenvolupament local

Segons Marc Navarro, "el futur del *coworking* tal com l'entenem passa necessàriament pel *coworking* públic. Crec que una política que inclogui espais públics de cotreball és imprescindible per a qualsevol ciutat, més si parlem d'una amb les característiques de Barcelona". El nivell de preus del mercat immobiliari i les tendències del sector apuntades en la introducció allunya cada cop més les persones autònomes i els projectes de l'economia social i solidària de l'accés als espais gestionats per la iniciativa privada. Però també ho pot acabar fent amb altres iniciatives

empresarials locals i quedar només a disposició de les grans empreses i les *start-up* que operen a escala global. “L’atractiu de Barcelona com a ciutat cosmopolita, tolerant i multicultural augura que l’escletxa entre el poder adquisitiu de les empreses que aterren a la ciutat i les autòctones es mantindrà o potser fins i tot s’incrementarà”, conclou.

Un efecte col·lateral d’aquestes tendències és la superior dispersió pel territori dels espais de cotreball, tant públics com privats, cercant preus més assequibles. Aquesta és una oportunitat per portar activitat econòmica a barris i ciutats que necessiten revitalització econòmica.

En definitiva, estem davant d’un fenomen que adquireix cada cop unes dimensions més grans i que adopta unes característiques que aconsellarien articular algun tipus de política específica per evitar tant la seva deriva cap a una nova bombolla immobiliària com el seu efecte gentrificador en les zones més cèntriques, així com una eventual cronificació de situacions laborals precàries en la relació entre les empreses i les persones que hi treballen o que en fan de proveïdors. Potenciar-los com a instruments per a la dinamització dels barris i les comunitats on s’ubiquen, establint un vincle més estret amb els serveis de promoció econòmica i ocupació i orientats a l’economia social i solidària, tal com mostren els exemples anteriors, seria un instrument important per al desenvolupament local.

Javier Torres

ROCÍO NOGALES: “LA MAJORIA DE LA CIUTADANIA TÉ A MÀ EXEMPLES ROTUNDS I PERSONES PROPERES IMPLICADES EN FER ALTRES ECONOMIES”

L'Apòstrof, SCCL

Rocío Nogales Muriel és experta en empresa social i innovació social, i directora de la xarxa internacional de recerca EMES (European Research Network), dedicada a investigar sobre el tercer sector. La vam poder escoltar el 13 de febrer d'enguany, parlant juntament amb Jean-Louis Laville, a la jornada “Procés per articular la futura Llei d'Economia Social a Catalunya: cap a un marc de reconeixement jurídic i polític”, organitzada per l'AESCAT (Associació Economia Social Catalunya). Ens vam quedar amb ganes d'aprofundir en la seva visió sobre com hauria de ser la llei i per això li fem ara aquesta entrevista.

La llei espanyola d'economia social és ambigua: a l'article 4, delimita les entitats d'economia social pels seus principis orientadors, i, en canvi, a l'article següent ho fa mitjançant les fórmules jurídiques. Amb el teu coneixement de les lleis d'economia social en els diferents països europeus, i en la teva opinió, la definició de l'economia social (ES) o social i solidària (ESS) de la futura llei catalana s'hauria de cenyir a les fórmules jurídiques (cooperatives, mutualitats, associacions i fundacions, bàsicament), o bé anar més enllà i partir de la pràctica d'uns principis i valors, que caldria acreditar d'alguna manera? I si consideressis més apropiada aquesta segona opció, sobre la base de quins criteris i amb quins mecanismes s'hauria de fer l'acreditació?

A aquesta pregunta s'hi han dedicat moltes tesis i articles i no es pot dir que, de moment, la resposta sigui senzilla. La Llei 5/2011 d'economia social va ser fonamental a l'hora de reconèixer formalment els tipus d'organitzacions que es poden considerar sota el paraigua de l'economia social, aclarint també els valors que les inspiren. No obstant això, tinc la impressió que és una llei que no va aconseguir “aterrar” en el dia a dia de les persones, organitzacions i administracions públiques que lluiten per potenciar el reconeixement i la pràctica d'aquesta altra manera de fer economia generant ciutadania. Dit això, segueix sent una llei reconeguda a Europa com a important per legitimar a través del reconeixement legal unes pràctiques consolidades que no solen assolir rang de llei a escala estatal.

A més, és important assenyalar que l'Estratègia Espanyola d'Economia Social 2017-2020, presentada el març del 2018, sí que fa aquest aterratge concret: busca impulsar l'economia social, integrant-la en les polítiques públiques i visibilitzant-la. Constitueix també un senyal sòlid que pretén donar continuïtat a esforços previs per reconèixer-la tant en l'àmbit estatal

com europeu. Els onze eixos d'actuació estratègics i les setanta-tres mesures de l'Estratègia incideixen en l'apoderament col·lectiu, la creació d'ocupació (“inclusiva, estable i de qualitat”), la digitalització i expansió, la igualtat de gènere i la inclusió, la consecució dels objectius de desenvolupament sostenibles (ODS), etc. Encara és molt aviat per valorar el primer any d'implementació d'aquesta estratègia, per bé que jo sí que apuntaria des d'ara que part del llenguatge utilitzat i de les accions descrites (“responsabilitat social empresarial” o “internacionalització”) potser no representen la gran majoria de persones i empreses que actuen en el marc de l'ESS actualment. No és cap crítica, penso que això proporciona una nova oportunitat per repensar com integrar altres maneres de concebre i fer ESS en col·laboració amb agents que aporten noves perspectives, sensibilitats i experiències.

Tinc la impressió que la llei d'economia social no va aconseguir “aterrar” en el dia a dia de les persones, organitzacions i administracions públiques que lluiten per potenciar el reconeixement i la pràctica d'aquesta altra manera de fer economia generant ciutadania.

Una reflexió important per a mi és que, si alguna cosa hem après (o hauriem d'aprendre) quan parlem de l'ESS i les empreses socials, és que el context social, polític, econòmic i cultural en què es desenvolupen, així com el llegat històric del territori en què s'emmarquen, tenen un impacte determinant en el seu

*Si alguna cosa hem après,
és que el context social,
polític, econòmic i cultural
en què es desenvolupen
les iniciatives d'ESS i les
empreses socials, així com
el llegat històric del territori
en què s'emmarquen, tenen
un impacte determinant en el
seu desenvolupament.*

desenvolupament. Per això, seria pretensions afirmar en abstracte que una via o una altra és la més encertada. Una de les innovacions més importants de les empreses socials és que articulen l'acció ciutadana orientada al bé comú (o interès general) a través de formes institucionals concretes per assegurar la producció i promoció de béns i serveis. Això no vol dir, ni molt menys, que tota la conscienciació i l'acció ciutadana s'hagin de plasmar en empreses socials arrelades en l'economia social i solidària. De fet, els marges, això que anomenem les "zones grises" quan cartografiem l'empresa social a Europa, són d'una enorme riquesa i constitueixen, en molts casos, el camp de conreu i d'experimentació d'iniciatives que poden (o no) acabar cristal·litzant en una forma empresarial concreta.

Les empreses socials transformadores enfoncen les arrels en fórmules tradicionals de l'economia social com les associacions i les mútues a Bèlgica, França o Romania, les organitzacions sense ànim de lucre en països com Bulgària o el Regne Unit, o les cooperatives a Itàlia, Espanya, Polònia o Grècia. La situació actual és molt diferent de la de fa unes dècades; pensem en la crisi ecosocial, el retrocés en drets socials fonamentals com

l'habitatge o l'asil, la situació de milions de persones joves sense ocupació, la ubiqüitat de la tecnologia, etc. Per això, si bé és veritat que aquestes formes legals consolidades proporcionen una genealogia essencial per a la identitat de l'ES(S) i una forma relativament fàcil i eficient d'identificar les organitzacions, em temo que no capturen en la seva totalitat tendències que observem a Europa i la resta del món des de fa gairebé tres dècades. A més, aquesta conclusió emana de dues constatacions per a mi essencials: d'una banda, que la tradició d'economia social no està present ni arrelada en tots els països del nostre entorn (a Alemanya, sense anar més lluny, el concepte no és conegut) i, de l'altra, que estan sorgint noves fórmules que, independentment que ens agradin més o menys, poden caure fora de les fórmules organitzatives nítides definides per la llei. Dit això, cal deixar clar que, en una societat líquida com diria el sociòleg Zygmunt Bauman, poblada per noves institucions que qüestionen les regles bàsiques de les institucions tradicionals, no tot s'hi val. Aquí és on entren en joc, al meu entendre, certificacions i registres, els quals haurien de ser co-construïts amb els agents del mateix ecosistema i considerats com un complement, no com una alternativa o una competència, a les formes legals que existeixen en un país. Una cosa que, al meu entendre, caldria assegurar de la futura llei catalana d'ESS és que àrees d'acció i producció ciutadanes que podrien considerar-se "grises", perquè estan en fases anteriors a un procés de formalització institucional, no quedin fora d'aquesta xarxa que busca proporcionar aquest esforç legislatiu.

Per tant, ets partidària que la futura llei catalana parteixi d'una visió àmplia de l'ESS i inclogui el que alguns anomenem iniciatives sociocomunitàries d'ESS, com ara les monedes socials, els grups de criança compartida, la gestió de comuns o els bancs del temps...

Les empreses socials transformadores enfonsen les arrels en fórmules tradicionals de l'economia social com les associacions i les mútues a Bèlgica, França o Romania, les organitzacions sense ànim de lucre en països com Bulgària o el Regne Unit, o les cooperatives a Itàlia, Espanya, Polònia o Grècia.

Per mi, una cosa molt negativa per a les empreses socials arrelades en l'ESS és que se les redueixi a un àmbit d'acció (per exemple, la inserció socioprofessional), obviant tots els àmbits d'activitat en què són presents. Igualment, com he dit abans, cada territori ha privilegiat una forma o altra (legal o no) per vehicular la voluntat de les persones d'unir-se per fer front a una situació de carestia, indefensió o falta de drets a través d'una activitat econòmica sostinguda amb regles de funcionament més humanes, la qual cosa marca profundament la cara de l'ESS en aquest territori. Els ateneus cooperatius a Catalunya són exemples d'aquestes formes autòctones d'autoorganització ciutadana, tan necessaris quan van aparèixer com ara. També les xarxes d'horts urbans o de ramaderes són aquest camp de cultiu o humus d'on és més que possible que emergeixin organitzacions innovadores i sostenibles si així ho decideixen les persones que les integren. Deixar-les fora no seria, al meu entendre, desitjable. Ara bé, si parlem d'una llei, cal tenir en compte que des de l'administració estem tractant d'acotar l'àmbit per

poder-lo sostenir i acompanyar no de forma simbòlica, sinó amb mesures i recursos públics concrets. Com deia abans, no tot s'hi val, per tant cal recollir les contribucions del sector i a partir d'aquí especificar de manera clara com distingir-les perquè puguin tenir accés a les accions de suport i als recursos que la llei posi a disposició. Aquí seria recomanable aplicar part de pensament disruptiu que posi en relleu la possibilitat que hi hagi altres dispositius de política pública que, en paral·lel a i en coordinació amb la llei, poguessin oferir aquest acompanyament a iniciatives rellevants per al benestar comunitari. Una possibilitat seria crear mesures d'acompanyament perquè les iniciatives informals que ho desitgin es puguin formar, entrar en xarxa i dotar-se dels recursos necessaris per fer-se viables, rellevants i estables en el temps.

A la Jornada vas explicar com el gran repte no és tenir una llei, sinó que aquesta funcioni i respongui a les necessitats per les quals se suposa que neix. Ens adverties que era molt important preparar ja, en el període inicial de preproducció, allò que anomenaves el període de postproducció de la llei. Podries desenvolupar-ho una mica més i explicar com es podria materialitzar?

Efectivament, el camp de la postproducció cinematogràfica ens ofereix un símil molt útil a l'hora de parlar de la creació de mesures d'acompanyament de l'ESS. Una bona pràctica en aquest camp és considerar aspectes de la postproducció, ja en les fases de preproducció de la pel·lícula (lectura de guions, localitzacions, etc.). Per què? Doncs perquè les errades que es puguin evitar i l'excel·lència que es pugui assegurar des del principi evita desapropiar recursos i fa la feina més enriquidora. Encara que pugui semblar obvi, és increïble com de poc estesa es trobava fins fa pocs anys aquesta pràctica. Salvant les

distàncies perquè són coses d'una naturalesa molt diferent, hi ha alguns elements per a mi fonamentals que se solen passar per alt a l'hora de crear lleis i normes: d'una banda, la rapidesa amb què canvia la societat i la fluïdesa amb què innova *de facto* la ciutadania i, de l'altra, la fixació d'objectius concrets i l'ús de mesures d'avaluació a curt, mitjà i llarg termini. A això em referia amb "pensar en el període de postproducció" de la llei: fer un exercici col·lectiu de projecció cap a la situació de Catalunya en 5, 10 i 25 anys (hi ha metodologies per a això), amb la finalitat d'il·luminar aspectes més complexos o opacs de la llei i pensar, des de ja, en com s'avaluarà el funcionament d'aquesta eina legal i el seu abast.

Un dels objectius de la futura llei d'ESS on sembla que hi ha més consens entre els actors és que ha de promoure la visibilització de l'ESS. Ens podries citar bones pràctiques en aquest terreny que s'hagin produït en altres països de la Unió Europea?

Personalment, m'encanta posar en valor la riquesa que suposa comptar amb una història sòlida i arrelada d'aquesta acció ciutadana que cristal·litza en formes legals creades fa molt de temps per assegurar una emancipació econòmica i una activació ciutadana en el marc del benestar de territoris i comunitats.

La visibilització de l'ESS ens posa davant de tot un camp de treball en el qual, em temo, no serà suficient amb pensar en "visibilització" de manera tradicional. A més, hi ha diferents nivells i públics objectius quan parlem de visibilització: no és el mateix estar fent incidència política a escala europea o de l'ONU que transformar consciències i oferir eines a petits municipis. Des d'aquest punt de vista, sempre acostumo a esmentar el treball que es fa al Quebec i a Escòcia per promocionar l'ESS. A Escòcia, per exemple, després d'uns quants

anys de consultes i de treball amb l'economia social i el tercer sector, el 2016 es va llançar un ambiciós pla de deu anys que estableix objectius concrets, marcs d'actuació, eines de suport i promoció i mesures d'avaluació concretes.¹ Un altre bon exemple per a mi és el de la ciutat francesa d'Estrasburg, que ha sabut relacionar de manera molt intel·ligent diferents nivells administratius (des del centre urbà fins a l'àrea metropolitana, passant per la regió) al voltant de l'ESS.

Una cosa molt negativa per a les empreses socials arrelades en l'ESS és que se les redueixi a un àmbit d'acció (per exemple, la inserció socioprofessional), obviant tots els àmbits d'activitat en què són presents.

Existeix, a més, un problema que acostuma a passar desapercebut a l'hora de parlar de "fer visible l'ESS", un problema que té a veure amb allò que la filòsofa Marina Garcés denomina "credulitat ignorant". De fet, estem en un moment en què la majoria de la ciutadania té a mà exemples rotunds i persones properes implicades, d'una manera o altra, en fer altres economies. A més, aquesta majoria comparteix una desil·lusió davant nocions de progrés i justícia que no es corresponen amb la realitat viscuda en primera persona. Tot i així, no sempre és possible trobar l'energia suficient per pensar i actuar amb altres persones. Existeixen, a més, prejudicis respecte a qui s'implica en què, per la qual cosa alimentar una ESS múltiple, oberta i acollidora em sembla urgent. De fet, us confesso que

quan parlo sobre l'ESS amb persones i mitjans de comunicació que no hi estan familiaritzats, evito fer servir aquesta expressió i em centro a qualificar el que fa l'ESS a partir de necessitats i anhels compartits (d'igualtat i de justícia social). En aquest punt, sempre hi ha algú que pot titllar-te de “somiadora”, però si m'ho diuen és aleshores quan faig referència a la denominació “ESS” i a la seva llarga trajectòria. És just en aquest moment quan es desplega l'extraordinària varietat, resiliència i rellevància (econòmica i social) de l'ESS.

*Estem en un moment
en què la majoria de la
ciutadania té a mà exemples
rotunds i persones properes
implicades, d'una manera
o altra, en fer altres
economies.*

L'ESS necessita un ecosistema que permeti el seu desenvolupament. Al teu parer, quins són els principals actors que l'haurien de conformar?

La imatge de l'ecosistema presa de la biologia i de la teoria dels sistemes ens permet identificar no només els agents, sinó també les relacions de poder que existeixen entre les persones i institucions que participen en aquest ecosistema, així com el paper que hi compleixen. Una de les coses que revela la posada al dia de la cartografia europea de les empreses socials que estem fent actualment és que, més enllà d'especificitats locals, hi ha alguns elements clau en aquest ecosistema. Per respondre de manera concreta a la pregunta (actors principals?), repassaria els que

són més visibles però, sobretot, recalcaria la importància d'altres de més invisibles.

Per descomptat, en primer lloc, **les mateixes iniciatives** emanades de grups de persones amb un objectiu compartit de benefici a la comunitat, així com les seves xarxes i organitzacions de representació. Aquestes últimes són essencials per articular, fer incidència política i generar eines rellevants perquè l'ESS avanci. Les **administracions públiques** fan un paper essencial de tutela i suport al seu desenvolupament a través d'ajudes i polítiques específiques; però, molt especialment, a través de la compra pública. Aquesta és una de les tendències transversals a Europa, i hi ha països com Suècia on la col·laboració amb representants del sector és tan estreta a l'hora de concebre l'abast i el contingut dels processos de licitació, que es parla de codisseny. D'altra banda, hi ha les **empreses convencionals**, amb les quals la interacció pot incorporar certa complexitat, però que en un context de pluralisme institucional podrien esdevenir aliades o clientes de les empreses socials de l'ESS. Un sector cada vegada més visible és el del **finançament “especialitzat”**, que inclouria a tots els agents actius en les finances solidàries, les finances socials o ètiques i la inversió d'impacte com a principals puntes de llança, encara que siguin difícilment intercanviables. Una reflexió sobre aquests agents i el seu impacte real en el desenvolupament del sector ens portaria més temps del que disposem; però és important assenyalar la seva presència cada vegada més gran en l'esfera pública i l'abast desigual d'algunes de les eines que proposen. A aquest nivell, la meua impressió és que, com més propera al territori sigui qualsevol nova eina de finançament, més nivell d'acollida és probable que rebi per part de l'ESS. Finalment, el menys evident, però essencial, són les persones que estudien i investiguen sobre el sector, **des d'institucions acadèmiques fins als think tanks i entitats de la mateixa ESS**, passant per les **organit-**

Seria bo fer un exercici col·lectiu de projecció de la situació de Catalunya en 5, 10 i 25 anys per il·luminar aspectes més complexos o opacs de la llei i pensar, des de ja, en com s'avaluarà i el seu abast.

zacions representatives que compleixen una tasca essencial de monitorització de l'ESS. Unit a la tasca de formació a tots els nivells (des de primària fins a estudis postuniversitaris i la formació professional i executiva per a tots els agents), aquestes persones detecten i articulen camps de pràctica i coneixement i asseguren que la millora i transmissió del coneixement essencial a les noves generacions no s'aturi. Finalment, els **mitjans de comunicació i les persones líders d'opinió** són altaveus essencials de realitats de no haurien de passar desapercebudes. També aquests mitjans tenen una responsabilitat a l'hora de forjar nous imaginaris creant altres fluxos informatius i graelles de notícies.

Quin rol podria atribuir la llei catalana a les administracions locals? Ara mateix, a Catalunya, molts ajuntaments són els principals impulsors de l'ESS.

Les administracions locals són les que estan més a prop de la majoria de realitats transformadores de l'ESS i, per tant, el seu paper és essencial. En l'àmbit local, es pot donar una autèntica interlocució entre l'ESS i les administracions basada en una relació de proximitat real. L'exemple de l'Ajuntament de Barcelona és, per a mi, un dels millors exemples de suport a l'ESS concebut de manera sistèmica.

I quin podria ser el lloc de l'empresa social en aquesta futura llei?

Per “empresa social”, jo entenc un tipus d'entitat que sorgeix d'un grup de persones amb un objectiu social, cultural o mediambiental clar i fa una activitat econòmica estretament lligada a aquest mateix objectiu social. Si la considerem així, en realitat l'empresa social ja estaria present en aquesta llei, però com que no té una forma legal concreta, una possible solució seria identificar-la per mitjà d'un sistema de qualificació (qualificació addicional de formes legals existents, registres d'empreses socials, certificacions, etc.) basat en criteris que permetin identificar i sostenir les organitzacions que estiguin en millor situació de donar resposta a una necessitat o demanda social concreta, posant les persones i el planeta en el centre de la seva activitat.

Nota:

1: Podeu veure <https://www.gov.scot/publications/scotlands-social-enterprise-strategy-2016-2026>.

nexe

quaderns d'autogestió i economia cooperativa

Quatre últims números publicats

Núm. 40 (versions a paper i digital)

Mireia Duran, Jordi Valls i Joan Manel Sánchez. *Tenim incorporats els principis i valors cooperatius al dia a dia de les nostres cooperatives?*. Carles Masià. *Energia verda i cooperativa: bateria d'innovació social*. Oriol Estela Barnet. *L'economia social i solidària en l'equador del mandat municipal*. Ana Muñoz i Guardeno i Anna Fernández. *Economia de les cures, el treball invisibilitzat, la cohesió menystinguda*. Carles Masià. Fernando Sabín: *"L'economia solidària ha de ser mestissa"*. L'Apòstrof. Ndeye Fatou Mbaye i Ababacar Thiakh, Baye: *"Darrere de la venda ambulant hi ha valors i dignitat"*. Jordi Garcia Jané. *"La forja solidària d'un barri portuari. La Barceloneta obrera i cooperativa"*

Núm. 41 (versions a paper i digital)

L'Apòstrof. *Vint anys fent nexes*. Carles Masià. *Formació cooperativa: una aposta guanyadora*. Jordi Garcia. *Evolució de les cooperatives de treball catalanes del 1975 al 2015*. Pere Rusiñol. *Sis iniciatives internacionals de finançament per a l'economia social*. Jordi Garcia. *Serveis al poble*. Oriol Estela Barnet. Neil McInroy: *"Les cooperatives són part essencial d'una bona economia local"*.

Núm. 42 (versions a paper i digital)

Pere Rusiñol. *Economies transformadores i cooperativisme*. L'Apòstrof. *El caliu de la intercooperació*. Iván Miró. *Què són i què poden ser els ecosistemes cooperatius locals?*. L'Apòstrof. *Experiències recents de transformació cooperativa*. Sonia Ruiz Garcia. *Cooperativisme i feminisme*. Carles Masià. *Muntar súpers cooperatius o el repte del canvi d'escala*. Jordi Estivill. *L'economia solidària, utopia del possible*.

Núm. 43 (versions a paper i digital)

Ivan Miró. *Catalunya Coop 2025. Bases per a una política econòmica cooperativista*. L'Apòstrof. *Cooperar amb cura*. Jaume Oller. *GSEF Bilbao 2018, teixir aliances, construir el futur*. Mayo Fuster Morell i Ricard Espelt. *Cap a una economia de plataforma col·laborativa*. Georgina Rosell Bellot. *Les tensions ideològiques en la pràctica del cooperativisme*. Carles Masià. Cristina Grau: *"No pots convertir una patologia concreta en norma general"*. Oriol Estela Barnet. *Ciutats cooperatives. Esbossos d'una altra economia urbana*.

Podeu demanar números endarrerits al tel. 93 318 81 62, federacio@cooperativest treball.coop
Edita: Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya

“Entenem que la vida és vulnerable i precària, per tant no existeix en el buit i no tira endavant si no se’n té cura; la vida és possible però no ocorre sempre i en qualsevol circumstància. La cura que converteix una vida possible en una vida certa és sempre en comú. No ens podem preguntar com sosté cadascú la seva vida ni entendre l’economia com el sumatori d’individualitats; l’economia és un fet social, una xarxa d’interdependència.”

Amaia Pérez Orozco, *Subversión feminista de la economía*, Ed. Traficantes de sueños.